

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

22(31)
2022

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2022

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman
Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła
Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann
Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Jonathan Hill
Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel
Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper
Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren
Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa
NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
Lietuvos istorijos institutas El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,
Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir
sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: antropologijos ir etnologijos istoriniai konceptai / Special Section: Concepts in the History of Anthropology and Ethnology

Kamila Gęsikowska

Man and his History in the Evolutionary Approach: The Theory and Sources of the Rudimentary Symptoms of Julian Ochorowicz	13
Žmogus ir jo istorija evoliuciniu požiūriu: Juliano Ochorowicziaus rudimentinių požymių teorija ir jos šaltiniai. Santrauka	30

Irma Šidiškienė

Lituanistinių darbų vertinimo istorijos puslapis: termino ir metodo akcentai Antano Mažiulio recenzijose	32
A Page in the History of the Evaluation of Lithuanian Studies: The Emphasis on the Term and Method in the Reviews by Antanas Mažiulis. Summary	53

Straipsniai / Articles

Viktorija Serbentienė

Ekologijos nuostatos ir praktikos: individualių gyvenamųjų namų statybos sfera	57
Attitudes and Practices of Ecology in the Construction of Individual Houses. Summary	85

Rolandas Kregždys

<i>Sacra sub velo</i> : Pietų aukštaičių papročio puošti kryžių apdangalais ištakos	87
<i>Sacra sub velo</i> . An Apron and Ribbons as Decorative Elements of Roadside Crosses in the Southern Highlands: The Origins of the Custom. Summary	107

Sigita Astikienė

„Kaip įvertinti, ar aš geresnis, ar tu geresnis“: bibliotekininkų apdovanojimų tradicijos	109
‘How to Judge which one of us is the Best’: Librarian Award Traditions. Summary	129

<i>Miglė Lapėnaitė</i>	
Antropologinė karo analizė: mikrolygmens perspektyva etnografijoje	131
The Anthropological Analysis of War: The Micro-Level Perspective in Ethnography. Summary	146

Apžvalginis straipsnis / Review Article

<i>Asta Bartkevičiūtė</i>	
Macikų lagerių patirtys žmonių atsiminimuose: Šilutės Hugo Šojaus muziejaus 2018–2020 metų etnografiniai tyrimai	148
Experiences of the Macikai Camps in People's Memories: Ethnographic Research by the Šilutė Hugo Scheu Museum, 2018–2020. Summary	164

Knygų recenzijos / Book Reviews

The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today. L. Būgienė (ed.) (<i>Ullrich Kockel</i>)	167
Jan Łasicki, Jan Sandecki-Malecki. O bogach i wierzeniach dawnych Żmudzinów, Litwinów i Prusów. M. Wolf (przeł. i opr.) (<i>Małgorzata Rygielska</i>)	170
Lina Pranaitytė. The Coffin in the Attic: Gifts, Debts and the Catholic Church in Rural Lithuania (<i>Ida Harboe Knudsen</i>)	176
Aušra Kairaitytė. Liaudiškasis <i>pamaldumas</i> : naratyvai apie šventuosius XX a. vidurio – XXI a. pradžios Lietuvos kultūroje (<i>Jonas Mardosa</i>)	179
Etnografiniai vaizdai Marijos Znamerovskos-Priuferovos negatyvuose. L. Lapėnaitė (sud.) (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	185

In Memoriam

Muziejninkas, Lietuvos liaudies buities muziejaus kūrėjas Vytautas Stanikūnas (1924–2022) (<i>Gita Šapranauskaitė</i>)	190
---	-----

Ekologijos nuostatos ir praktikos: individualių gyvenamųjų namų statybos sfera

Viktorija Serbentienė

Straipsnyje šiuolaikinės visuomenės ekologijos sampratos ir praktikos yra nagrinėjamos per individualių gyvenamųjų namų statybos sritį, kuri laikoma viena iš labiausiai generuojančių taršą. Darbe pateikiama *emic* perspektyva remiantis etnografiniais lauko tyrimais, kuriuos atliekant buvo apklausiami individualių gyvenamųjų namų savininkai ir šioje srityje dirbantys architektai. Siekiant prisidėti prie aplinkosaugos antropologų darbų, kuriuose ieškota aplinkosauginių problemų sprendimo būdų, ir apibendrinus *emic* ir *etic* perspektyvas, tikimasi praplėsti ekologijos sampratą visuomenėje ir padėti statybose pasirinkti labiau ekologiškas praktikas nuo mažiau ekologiškų. Taip pat darbe mėginama pasiūlyti hipotetinį individualaus gyvenamojo namo vaizdinį, kuris atitinka holistinę ekologiškumo sampratą.

Raktiniai žodžiai: *aplinkosauga, ekologija, ekogyvėnviētės, gyvenamasis namas, statyba.*

The article examines the concepts and practices of ecology in the construction of the contemporary individual house, which is considered to be one of the most polluting. The paper presents an *emic* perspective on the owners of houses and architects. This work continues the studies of environmental anthropologists in seeking solutions to environmental problems. An analysis of the *emic* and *etic* perspectives could contribute to broadening the concept of ecology and help to select more environmentally friendly practices in construction. The work also offers a hypothetical image of an individual house which corresponds with the holistic concept of ecology.

Key words: *ecology, ecovillages, environmentalism, house, building.*

Viktorija Serbentienė, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos ir antropologijos skyrius, Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius, el. paštas: viktorija.still@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-7587-9844>

Įvadas

Ekologijos temos eskalavimas ir ekologinių krizių keliamų problemų sprendimų paieška antropologijoje nėra naujovė: pradžią kultūrinei ekologijai davė Julianas H. Stewardas, žmogaus ir gamtos ryšio tyrimus per materialinę kultūrą XX a. 7–8 deš. išplėtojo Roy'us Rappaportas, Eugene'as N. Andersonas (Steward 1937; Rappaport 1968; Rappaport 1979; Anderson 1972). Aplinkosauginių judėjimų augimo kontekste iš kultūrinės ekologijos išsivystė aplinkosauginė antropologija, kuri tiria žmogaus ir aplinkos tarpusavio santykį ir tai, kokią įtaką šis santykis daro socialinei, ekonominei ir kultūrinei sferoms. Šiandienėje antropologijoje tiriami su klimato kaita susiję reiškiniai (Crate, Nutall 2009: 9), susiformavo katastrofų antropologijos kryptis, kuri nagrinėja ekologinių krizių padarinius (Oliver-Smith, Hoffman 2020). Ekologijos aspektai atskleidžiami ir lokalių bendruomenių, pavyzdžiui, ekogynvenviečių, tyrimuose (Lockyer, Veteto 2013; Pranskevičiūtė-Amoson 2018; Andreeva 2021; Bakó, Hubbes, Tamás 2021). Aplinkosauginius klausimus nagrinėjantys antropologai yra linkę pabrėžti asmeninę atsakomybę ir savo tyrimų indėlį kovoje su ekologine, klimato krize (Anderson 1972: 275; Crate, Nutall 2009: 12; Lockyer, Veteto 2015: 2; Latour 2014: 4).

2021 m. antroje pusėje paskelbtoje Tarpvvyriausybės klimato kaitos komisijos (IPCC) ataskaitoje nurodoma, jog klimatas šiltėja sparčiau, nei buvo prognozuota prieš keletą metų (Climate Change... 2021). Kovos su klimato šiltežimu iniciatyvos ėmėsi tarptautinės institucijos ir aukšti jų pareigūnai: JT generalinis sekretorius Antonio Guterresas oficialiame pareiškime nurodė, kad Tarpvvyriausybės klimato kaitos komisijos ataskaita *privalo tapti mirties nuosprendžiu* anglies ir iškastinio kuro naudojimui ir jos pramonei, kad šalys turi pereiti nuo iškastinio kuro prie atsinaujinančios energijos šaltinių (Secretary-General's Statement... 2021); ET dar 2019 m. pabaigoje paskelbė ambicingą planą – komunikatą dėl Europos žaliojo kurso – naują ES augimo strategiją, kuri siekiama paversti bendriją neutralaus poveikio klimatui erdve (Komisijos komunikatas... 2019); 2021 m. lapkričio mėn. Glazge (Jungtinė Karalystė) įvyko JT klimato kaitos konferencija, kurioje šalys pasirašė susitarimus toliau mažinti anglies dvideginio (CO₂), metano dujų išmetimą, mažinti anglies vartojimą ir stabdyti miškų kirtimą (COP26... 2021). Ypač svarbus šiame kontekste tapo daugialypis mokslininkų vaidmuo – daromos žalos fiksavimas, visuomenės dėmesio atkreipimas į problemas ir jų sprendimo būdų pateikimas: Jungtinėse Tautose dirbančio ir darnaus vystymosi tikslus¹ drauge su kitais pasaulio mokslininkais parengusio mokslininko Jurgio Kazimiero Staniškio teigimu, turime suprasti,

¹ Angl. *Sustainable Development Goals* (SDG) – 17 tikslų planas visoms šalims, siekiant įgyvendinti planetos klestėjimą ir kartu išsaugojimą (Sustainable Development Goals 2022).

jog šis dokumentas yra žmonijos išlikimo strategija ir mes siekiame ne tvarumo ar darnos, bet žmonių kaip rūšies išlikimo. Mokslininkas perspėjo, kad iki negrįžtamų globalinių pokyčių pradžios turime iki dešimties metų, todėl iškeltus uždavinius reikia pradėti įgyvendinti jau dabar (Augustaitytė 2021).

Individualių gyvenamųjų namų sektorius aplinkosaugos, ekologijos atžvilgiu yra aktualus dėl kelių priežasčių: pastaruoju metu Lietuvoje išaugo individualių gyvenamųjų namų paklausa (Registru centras... 2021). Augant šiam sektoriui atitinkamai daugėja ir aplinkosauginių problemų – didėja transporto priemonių srautai, daugėja statybos ir griovimo atliekų (Šostak 2011: 39; Lietuvos statybos sektoriaus... 2018: 21). Gyvenamieji namai netiesiogiai generuoja aplinkos taršą per elektros ir šilumos (jų gamyba sugeneruoja ¼ visų šiltnamio efektą sudarančių dujų (ŠESD) kiekį atmosferoje) vartojimą (Bukantis, Kažys, Rimkus, Žalakevičius 2017: 73). Gyvenamųjų namų srities tyrimų poreikis etnologijos, antropologijos mokslo diskurse kyla ir dėl žodžio „ekologija“ etimologijos: tarptautinių žodžių žodyne nurodoma, jog terminą sudarantys du dėmenys yra kildinami iš graikų kalbos žodžių „oikos“ (οίκος), reiškiančio namą, būstą, ir „logos“, reiškiančio mokslą (Bendorienė ir kt. 2001: 192). Ekologija yra mokslas, tiriantis artimiausią mus supančią gyvenamąją aplinką, o pažodinis „oikos“ vertimas rodo, kad artimiausia mus supanti aplinka ir yra gyvenamasis būstas. Tad darbe ieškoma atsakymo į klausimą, koks yra hipotetinis individualaus gyvenamojo namo vaizdinys, kuris atitinka holistinę ekologiškumo sampratą.

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti ekologijos sampratą ir praktikas šiuolaikinėje individualių gyvenamųjų namų statybos sferoje Lietuvoje. Vienas pirmųjų kryptingesnius tyrimus atliko ir etnografinės žinias apie individualius gyvenamuosius kaimo namus (puošybą ir stogų konstrukciją) Lietuvoje rinko ir pateikė Paulius Galaunė (Galaunė 1930). Sovietiniu laikotarpiu duomenys apie gyvenamuosius namus (pastatų tipus, konstrukcijas, būdingą puošybą) gauti iš materialiosios kultūros tyrimų kaimo vietovėse. Tokie tyrimai sovietmečiu legitimuoti kaip pagrindžiantys evoliucionizmo paradigmą ir dėl klasių kovos susiformavusią socialinę santvarką (Savoniakaitė 2019: 75, 81). Atgavus Nepriklausomybę, palaipsniui pradėjo mažėti materialiosios kultūros tyrimų reikšmė, daugiau dėmesio buvo skiriama su gyvenamuoju namu susijusiems papročiams fiksuoti ir aprašyti, nykstančiam kultūros paveldui saugoti, per gyvenamųjų namų materiją pradėti nagrinėti socialiniai, ekonominiai aspektai (Čiubrinskas 1993; Savoniakaitė 2003; Čepaitienė 2013). Lietuvių tautosakoje namas iš dalies sutampa su *savos vietos* (supančios aplinkos) vaizdiniu: tokį sutapimą („neturėjo ne savo vietos, po svetimus pasienius vaikščiojo“), *savos vietos* sampratą ir toms vietoms teikiamą reikšmę remdamasi folkloro duomenimis tyrė Daiva Vaitkevičienė (Vaitkevičienė 2012: 31). Istoriografijoje nėra atsakymo į klausimą, koks yra ekologiškas namas Lietuvoje.

Teoriniu požiūriu šis tyrimas paremtas idėja, jog taikomasis antropologijos aspektas gali būti reikšmingai panaudojamas siekiant išvengti ekologinių krizių, padėti visuomenei pereiti prie ekologiškesnių praktikų: Eugene'as N. Andersonas gana anksti perspėjo apie augančias socialines, ekonomines ir aplinkosaugines krizes, kylančias dėl žmogaus veiklos, resursų išsekimo, kvietė antropologus prisidėti savo tyrimais ir praktika „restruktūrizuojant pasaulį į „ekotopiją“ (Anderson 1972: 267, 275). Aplinkosaugos antropologų Joshua Lockyerio ir Jameso Veteto įsitikinimu, antropologija visuomet ir buvo tas dantis, kuris iš tiesų ieškojo realių galimybių tam, kad pasaulis būtų teisingesnis ir darnesnis. Mokslininkai siekė ne tiek išryškinti esamas problemas, kiek ieškoti jų sprendimo būdų, suteikti daugiau aiškumo pagrindiniams aplinkosauginės antropologijos klausimams: kaip atrodo XXI a. darni bendruomenė?; kaip mums pereiti prie socialiai teisingo darnių bendruomenių pasaulio? (Lockyer, Veteto 2015: 3, 5). Visuomenės didesnio ekologinio sąmoningumo trajektorija darbe grindžiama remiantis *gilosios ekologijos* teorine prieiga (Naess 2005), o ekologinės sampratos visuomenėje atskleidžiamos remiantis *emic* perspektyva, t. y. žmonių nuomonėmis (Savoniakaitė 2014: 87).

Lyginamuoju, analitiniu ir istoriniu požiūriu darbe nagrinėjamas etnologijos, antropologijos diskursas ir autorės atlikti etnografiniai lauko tyrimai. Ekologijos praktikos ekogymnietėse aptariamos pasitelkus lyginamąjį metodą: lyginamos ekogymnietėse praktikos pasaulyje ir dvi ekogymnietės (vienos iš didžiausių) Lietuvoje. Šią tyrimo dalį papildė duomenys, gauti *netnografijos* metodu (tyrimo metodas yra paremtas stebėjimais dalyvaujant ir yra atliekamas internete, kur kaip duomenų šaltinis yra panaudojama internetinė komunikacija; Kozinets 2015: 20) – analizuota ekogymnietėse internetiniuose puslapiuose skelbiama deklaratyvaus pobūdžio informacija, atskleidžianti pagrindines vertybines nuostatas tose ekogymnietėse. Netnografijos metodas paskutinėje straipsnio dalyje papildė etnografinių lauko tyrimų duomenis apie statinius iš molio ir šiaudų.

Ekologiškumo sampratos darbe atskleidžiamos remiantis 2016 m. atliktais etnografiniais lauko tyrimais, kai Vilniaus apskrityje buvo apklausti 21-o individualių šiuolaikinių gyvenamųjų namų savininkai. Tyrimų metu koncentruotasi į individualių gyvenamųjų namų rajonus, pavyzdžiui, prie Vilniaus miesto prijungtus buvusius priemiesčius, sparčiai besiplečiančią statybą priemiestiniuose rajonuose, buvo apklausta ir keletas toliau nuo miesto nutolusių namų savininkų (Širvintų r.), kuriuos su apskrities centru (Vilniaus m.) sieja nenutrūkęs ryšys, pavyzdžiui, darbiniai santykiai. Kalbinti tik šiuolaikinės architektūros (nuo 1990 m.) namų savininkai. Klausinėti tik tie pateikėjai, kurie patys prisidėjo prie savo gyvenamojo namo statybos, rekonstrukcijos (o ne pirko jau pastatytą namą). Individualaus gyvenamojo namo statyboms paprastai reikia daugiau

finansinių resursų nei butui įsigyti, dėl to visus pateikėjus galima priskirti prie vidurinės socialinės klasės atstovų. Priskirti pateikėjus prie šios klasės leido ir tai, jog didžioji dalis (18-a pateikėjų iš 32-ų) turėjo aukštąjį išsilavinimą. Pateikėjų amžius buvo nuo 22 iki 76 metų, didžiausią grupę sudarė 34–61 metų amžiaus (jau įsitvirtinę darbo rinkoje ir sukūrę šeimas) pateikėjai, kas koreliuoja su individualaus gyvenamojo namo poreikiais ir turimomis galimybėmis jį įsigyti. Savininkai buvo kalbinti pagal iš anksto parengtą klausimyną, kurio dalis atviro tipo klausimų buvo skirti ekologijos sampratoms, jų principų taikymui savo namų statyboje atskleisti. Šią tyrimo dalį papildė ir savininkų *emic* perspektyvą pratęsėiais tais pačiais metais atlikti etnografiniai lauko tyrimai, kuriuos vykdant Vilniuje, Kaune ir Panevėžyje apklausta 20 architektų pagal jiems sudarytą atviro tipo klausimyną, kuriuo siekta, kad architektai pateiktų savo ekspertines nuostatas ekologijos klausimu². Architektai kartu su namų savininkais laikomi vienas kitą papildančiais subjektais, turinčiais įtakos individualių gyvenamųjų namų architektūrai bei jos ekologiškumo principams.

Straipsnyje nagrinėjami šie klausimai: apžvelgiamos ekologijos termino ištakos ir sampratos; įvertinami su ekologija susiję judėjimai ir tyrimai, kurie hipotetiškai laikomi padarę didelę įtaką šiandienės ekologijos sampratoms ir susiformavusioms praktikoms, aptariama jų reikšmė, įgyvendinama ekopolitika; remiantis etnografinių tyrimų duomenimis, pateikiamos vyraujančios individualių gyvenamųjų namų savininkų ekologijos nuostatos ir praktikos; palyginus *emic* ir *etic* perspektyvas, paskutinėje straipsnio dalyje stengiamasi suprojektuoti labiausiai ekologijos principus atitinkančio individualaus gyvenamojo namo vaizdinį.

Ekologija: praktikų ištakos, tyrimai ir reikšmė šiuolaikinėje visuomenėje

Ekologijos terminas atsirado XIX a. pabaigoje biologijos srityje, o jo paplitimas susijęs su aplinkosauginių judėjimų išplitimu. Įtakos tam laikoma turėjusi biologė Rachel Carlson, kuri 1962 m. išleistoje knygoje kritikavo nereglamentuotą pesticidų naudojimą žemės ūkyje, dėl kurio yra daroma žala gamtai, pateikė gąsdinančią ateities prognozę to, kas laukia nesiėmus reikiamų veiksmų (Naess 2005: 89). XX a. 7–8 deš. ėmė formuotis ekosofija – filosofijos kryptis, analizuojanti aplinkosaugos klausimus. Kone daugiausia dėmesio sulaukė ir šandien aktuali išlieka norvegų filosofo Arne'ės Naesso plėtota ekosofija. Jis išskyrė *giliają* (angl. *deep*) ir *sekliąją*, arba *paviršutinišką* (angl. *shallow*) ekologiją. *Giliosios*

² Straipsnyje pateikiamos nuorodos (kur „b. A“ kartu su eilės numeriu nurodo architektų bylas, atitinkamai „b. B“ – namo savininkų bylas) į autorės asmeninį fondą, kurį sudaro 2016 m. atliktų etnografinių lauko tyrimų duomenys.

ekologijos judėjimas, anot Naesso, yra platus socialinis fenomenas, mokslininkas jautė pareigą prisidėti prie Carlson indėlio į šį judėjimą, kuris apėmė tris veiklos aspektus: 1) perspėjimą dėl žmogaus veiklos (ypač dėl ūkinės ir pramoninės) keliamų ekologinių nelaimių, 2) pastangas įgyvendinti naują politiką ir asmeninį aktyvumą, 3) filosofinio ir religinio požiūrio į gyvenimą, kas padaro jį prasmingą, pabrėžimą, o tai tapo pagrindu plėtotis aplinkai tausojančiai etikai (Naess 2005: 89–90).

Aplinkosauginių judėjimų ir ekologijos sąvokos yra labai artimos, tačiau dažnai klaidingai tapatinamos. Į tai dėmesį atkreipė sociologas Manuelis Castellsas, apibrėžęs sąvokų skirtumus: aplinkosauginis judėjimas (angl. *environmental movement*), jo nuomone, – tai visos kolektyvinio elgesio formos, kurių diskursas bei praktika yra nukreipta į destruktivių žmogaus veiklos ir natūralios aplinkos ryšio formų koregavimą, priešinantis vyraujančiai struktūrinei bei institucinei logikai, o ekologija – visuma požiūrių, teorijų bei projektų, kuriuose žmonija laikoma platesnės ekosistemos dalimi ir siekiama išsaugoti šios sistemos pusiausvyrą dinaminėje, evoliucinėje perspektyvoje. Aplinkosauginis judėjimas, anot Castellso, yra ekologijos praktika, o ekologija yra aplinkosauginio judėjimo teorija (Castells 2006: 172).

Besikeičiantis ryšys su aplinka, ekologinių krizių grėsmė nebuvo vienintelės priežastys plėtotis aplinkosauginiams judėjimams ir ekologijos teorijoms. Patiriamų socialinių, politinių grėsmių aspektus atskleidžia Castellso aplinkosauginių judėjimų tipologija – *gamtos apsauga, savos erdvės gynimas, kontrkultūra, gelbėjime planetą ir žaliųjų politika*. Castellsas akcentavo bendruomeniškumo svarbą individualizmo atžvilgiu pasipriešinimo tapatumuose (judėjimuose): bendruomeninis pasipriešinimas čia nukreiptas prieš *globalizaciją, kapitalizmo pertvarką, organizacijų tinklaveiką, realios virtualybės kultūrą ir technologijų dėl technologijų prioritetą*, kurie laikomi pagrindiniais informacinio amžiaus visuomenės struktūros ypatumais (Castells 2006: 173, 398). Kaip pagrindinį *kontrkultūrinio aplinkosauginio judėjimo*, kurio svarbiausias priešas – *industrializmas, technokratija ir patriarchalizmas*, tikslą Lockyeris ir Veteto, kaip ir Castellsas, įvardijo *ekotopijos* idėjos įgyvendinimą (Castells 2006: 173). Šių autorių teigimu,

[m]es gyvename utopijos laikotarpiu. Didžioji dalis žmonių yra neigiamai paveikti gausybės kompleksišku socialinių ir aplinkosauginių krizių, kurias daugiausia kuria dominuojančios teorijos ir praktikos, kurios ontologiškai atskiria žmones nuo gamtos <...> ir sprendimus mato tik remiantis tomis pačiomis praktikomis, kurios, visų pirma, pačios ir sukėlė tas problemas (Lockyer, Veteto 2015: 1).

Antropologijoje šias problemas bandyta spręsti keliais būdais. Naesso teigimu, kultūrinės antropologijos tyrimai prisidėjo prie tikėjimo, jog kultūrinių skirtumų ir žmogaus kultūrinio potencialo gausa gali būti suderinama su visų

gyvybės formų įvairovė ir gausa, bei parodė, jog fundamentaliems žmogaus poreikiams patenkinti didelis administracinis aparatas, gyventojų skaičius ir techniniai įrenginiai nėra būtini (Naess 2005: 92). Nuo XX a. antros pusės antropologijoje vis dažniau tirtas žmogaus santykis su aplinka – žmonių kultūrų prisitaikymas prie aplinkos, žmogaus santykiai su gyvūnais. Gyvūnų vaizdinių tyrimus vykdžiusi Elizabeth Atwood Lawrence antropologijoje pritaikė *biofilijos* terminą³ (Lawrence 1993). Šiandienėje antropologijoje keliami antropologijos ir antropoceno⁴ ryšio klausimai, pabrėžiama žmogaus asmeninė atsakomybė dėl pastebimų gamtinių pokyčių (Latour 2014: 4), ekologinių krizių.

Kaip jau minėta, antropologai gana anksti suvokė savo disciplinos misiją ekologijos kontekste. Jie savo tyrimais siekė mažinti susikūrusią žmogaus ir gamtos dichotomiją (Naess 2005: 92; Lockyer, Veteto 2013: 3). Lietuvoje į šią su ekologija susijusią dichotomiją dėmesį atkreipė Irena Čepienė. Už reikšmingą profesinį indėlį į šviečiamąją veiklą ši mokslininkė yra laikoma taikomosios antropologijos pradininke Lietuvoje (Šaknys 2015: 9). Jos įsitikinimu, siekdami atkurti prarastą pusiausvyrą tarp žmogaus ir gamtos, turime ypatingą dėmesį skirti naujosios kartos mokymui apie ekologiją (Čepienė 1997: 5). Mokslininkės darbuose atsispindi ne tik taikomosios, bet ir aplinkosauginės antropologijos idėjos – aplinkosaugą suvokė kaip pagrįstą „žmogiškomis ir tautos dorovinėmis vertybėmis, nes dorovė, kaip žmogaus dvasinio gyvenimo išraiška, nužymi ir jos santykius su gamta“. Čepienė analizavo šiuolaikinio žmogaus santykio su gamta virsmą, kuomet pasikeitė senasis pasaulėvaizdis, kuriame žmogus neišskyrė savęs iš gamtos (Čepienė 1997: 14). Literatūrologė Viktorija Daujotytė-Pakerienė besikeičiantį žmogaus ir gamtos ryšį analizavo vartodama *gamtojautos*, *gamtonaudos* terminus:

Žmogaus ta gamtinė veikla, kur kalbame apie gamtonaudą, ten ji yra daugiau ar mažiau racionali, visada sutelkta į greitesnę naudos gavimą, bet paradoksas, kuris ne kartą mus verčia suklusti, kad tai, kas yra labiausiai racionali arba sutelkta į naudą greitą, į kapitalo apyvartą, galiausiai, bet ten, kur mes dar gal ir negalime pasiekti, tolimesnėje ateityje pasirodo kaip labiausiai neracionalus veiksmas: ten, kur išnaikinama, ten, kur išnaikinama pelkė, kur labai svarbi ekosistemos dalis, ten, kur iškertami miškai, kur erozija. <.> Ir kas tada yra tie stabdžiai, kas yra tie žmogaus argumentai, kurie stabdo, kurie perdėm

³ Terminas kilęs iš biologijos mokslo šakos, jį 1984 m. išpopuliarino Edwardas O. Wilsonas. Biofilija skelbia žmonių priklausomybę nuo gamtos, jo samprata apima daug daugiau nei materialinę ir fizinę apsirūpinimą – pabrėžiama gamtos estetiško, intelektualinio, kognityvinio ir netgi dvasinio pasitenkinimo reikšmė žmogui (Kellert 1993: 27).

⁴ Antropocenu įvardijamas geologinis Žemės laikotarpis, kuriame fiksuojamas žmogaus ūkinės veiklos dominavimas ir tokios veiklos įtaka fundamentaliems geocheminiams procesams (Palmer 2020: 358).

racionalią veiklą stabdo prie ribos? Niekas kitas kaip gamtojauta, kaip gamtos jautimas savyje, savęs jautimas gamtoje.⁵

Veiksmai, susiję su prisiimama atsakomybe už daromą žalą gamtai, kartu ir žmogui joje, kyla iš dviejų perspektyvų – ne tik „iš apačios“ kylančio ir didėjančio žmonių sąmoningumo, kurį Daujotytė-Pakerienė įvardino *gamtojauta*, bet ir „iš viršaus“. Panaši dispozicija išskyla Manto Antano Davidavičiaus disertacijoje, kurioje Belovežo girios pavyzdžiu nagrinėjamas ekoideologijos ir ekosofijos konfliktas. Darbe autorius palygino ekosofijos pradininkų Naesso ir Felixo Guattari plėtotas mintis ir apibendrino jų ekosofiją kaip „kylantį iš apačios“ reiškinių. Pats Davidavičius į ekosofiją žvelgė plačiau, laikydamas ją svarbiu ekopolitikos įrankiu (Davidavičius 2020: 29). Remiantis tokiu požiūriu, šias dvi perspektyvas galima laikyti papildančiomis viena kitą, jos tarpusavyje susijusios ir priešasties–pasekmės ryšiu.

Ekogymvenvietės kaip „iš apačios“ kylančios ekologijos iniciatyvos

Vieni ankstyviausių ir radikaliausių „iš apačios“ kylančios ekologijos pavyzdžių matomi ekogymvenviečių judėjime. Kai kurių ekogymvenviečių ištakos pasaulyje siekia 1960 metus ir yra susijusios su komunomis, plačiau šis fenomenas paplito po 1990 m. (Lockyer, Veteto 2013: 16). Ekogymvenviečių kūrimosi priešastys sutampa su bendromis ekologijos poreikio šiuolaikinėje visuomenėje priešastimis: kaip mano Brianas J. Burke ir Beatriz Arjona, tyrę dvi skirtingas savo socioekonominiais atžvilgiais ekogymvenvietes Kolumbijoje, darnesnių gyvenviečių troškimas kyla dėl tokių pastarųjų dešimtmečių krizių, kaip klimato kaita, gamtinių resursų švaistymas, ekologinio pėdsako dydis, kuris nurodo, kiek kartų viršijame Žemės resursus dėl per didelio vartojimo ir praktikuojamo gyvenimo būdo. Šių krizių kilmė daugiausia siejama su *kapitalizmo plėtra* ir mokslininkų teigimu, kiekvienas iš mūsų prisideda prie tokio *kapitalizmo* savo giliai įtvirtintomis vertybėmis, veiksmais, troškimais, norais, susijusiais su socialinių ir materialinių sąlygų, kokiomis turėtume gyventi, priėmimu (Burke, Arjona 2013: 236), kitaip sakant, dėl *a priori* priimamos vyraujančios kultūros, socialinių, ekonominių normų. Burke ir Arjona teigimu, kaip atsakas įvardytoms krizėms įveikti ir kuriasi ekogymvenvietės, kurios tampa vieta perkurti visuomenę ir save patį (Burke, Arjona 2013: 236).

Perkurtos visuomenės, restruktūrizuoto pasaulio vaizdinį, ekologinės utopijos versiją aplinkosauginių judėjimų pakilimo metu novelėje „Ekotopija“ pateikė Ernestas Callenbachas (Callenbach 2004). Autoriaus rašymo stilius primena

⁵ Žr. Daujotytės-Pakerienės pranešimo „Gamtojauta, gamtonauda, gamtosauga“ 2018 m. vykusiam XV Prigimtinės kultūros seminare „Prigimtinė gamtojauta ir ekologinė sąmonė“ vaizdo įrašą: <<https://www.youtube.com/watch?v=MkrVmeehZ7g>> [žiūrėta 2021 10 07].

Cliffordo Geertzo *tirštąjį aprašymą*: knygos herojus – užsienio naujienų reporteris, kuris yra siunčiamas į nepriklausomybę paskelbusią ir ilgai svetimšaliams buvusią uždara valstybę su misija fiksuoti ir pamėginti suprasti kitonišką *Ekotopijos* pasaulį. Pasakojimas aprašomas dienoraščio stiliumi, aptariama *Ekotopijos* atskyrimo nuo likusio pasaulio priešistorė (priežastys), aprašoma gamta, infrastruktūra, socialinė visuomenės struktūra. *Ekotopijoje* išryškunami tokie ekologinio gyvenimo elementai kaip mažesnis vartojimas ir atliekų kiekis, mažesnis naudojimas iškastiniu kuru varomais automobiliais, decentralizuota visuomenė, natūralių medžiagų rinkimasis. Gyvenamiesiems pastatams ir architektūrai Callenbachas neskyrė daug dėmesio – paminėti nedažyti ir aptriušę ūkiniai pastatai (daugiausia iš akmens, plaušamolio, lentų, nedažyti) kaimo vietovėse, nors minimi ir betono statiniai, vyrauja mediniai pastatai.

Panašus pasakojimo stilius ir pagrindinės ekotopijos idėjos būdingos Vladimiro Megre knygų serijai „Rusijos skambantys kedrai“ (leistoje nuo 1996 m.), kurioje pasakojama apie Rusijos miškuose gyvenančią atsiskyrėlę Anastasiją, kuri moko, jog gyvenimo prasmė ir daugelio gyvenimo problemų sprendimo būdas yra atsigrėžimas į gamtą, giminės sodybų, paremtų bendruomeniškumo principais, kūrimas (Megre 2012). Megre aprašytos idėjos sulaukė daugybės sekėjų ne tik Rusijoje, bendraminčiai būrėsi į bendruomenes, pradėtos kurti giminės sodybos, kurios imtos vadinti pagrindinės knygos veikėjos vardu. Šis judėjimas tyrėjų dėmesio sulaukė kaip naujasis (*alternatyvus*) religingumas (Andreeva, Pranskevičiūtė 2010; Pranskevičiūtė-Amoson 2018; Andreeva 2021), kuris yra paremtas gamta ir susipynęs su „grįžimo į gamtą“ naratyvu (Pranskevičiūtė-Amoson 2018: 286). Šis naratyvas iliustruoja žmogaus (kultūros) ir gamtos pasikeitusį santykį šiuolaikinėje visuomenėje. Atskirtis nuo gamtos bei kartu patiriamos socialinės, politinės, ekonominės, kultūrinės krizės, anot Martinos Losardo, ekogyvnyvietėse yra mėginamos įveikti pasirinkus priešindustrinio paveldo, o ne modernaus progreso vizijas ir praktikas (Losardo 2015). Išvardytoms krizėms įveikti gali būti pasitelkiamos ir kitos strategijos, ką savo ekogyvnyviečių tyrimuose įrodė Karen Litfin: mokslininkė atliko empirinius tyrimus keturiolikoje ekogyvnyviečių visame pasaulyje, darnumą tyrinėjo remdamasi keturiais dėmenimis – ekologija, ekonomika, bendruomenė ir sąmoningumu (Litfin 2013: 31). Darbe aprašytos, analizuotos ekogyvnyvietės tarpusavyje labai įvairavo – skyrėsi ne tik gyvnyviečių kūrimosi priežastys, gyvenimo būdas, tačiau ir pats požiūris į tai, kurie spendimai laikomi ekologiškais, o kurie ne. Kitaip nei Losardo, Litfin akcentavo gyvnyviečių diversifikaciją remdamasi požiūriu į technologiją, tokiu būdu išskyrė aukštąsias (angl. *high-tech*) ir žemasias (angl. *low-tech*), arba nemoderniąsias, technologijas naudojančias bendruomenes. Pavyzdžiui, prie pastarųjų autorė priskiria tas gyvnyvietes, kuriose beveik viskas statoma iš medžio, šiaudų ir molio – nebrangių natūralių vietinių statybinių

medžiagų. Aukštąsias technologijas pasitelkusios ekog gyvenvietės naudojasi tokiomis pažangiomis technologijomis kaip SIP skydai⁶, kondicionieriai, rekupeatoriai (Litfin 2013: 36).

Ekog gyvenviečių pradžia Lietuvoje įvardinama maždaug 2005 metai, kai, anot ekog gyvenvietes jungiančios bendruomenės, prasidėjo aktyvesnis kėlimasis į nusipirktas žemes, kūrimasis jose (Istorija 2020). Lietuvoje ekog gyvenvietėms atstovauja susikūrusi ekog gyvenviečių, arba sodybų, bendruomenė, kuri apima 50 besikuriančių sodybų, gyvenviečių. Bendruomenės oficialiame internetiniame puslapyje deklaruojama, jog Lietuvoje, kaip ir kitose posovietinėse šalyse, tokios gyvenvietės kuriasi remiantis Megre knygų serijos idėjomis, giminių sodybų koncepcija (Istorija 2020), tačiau tokios afiliacijos nebūtinai atsispindi atskiruose ekog gyvenviečių puslapiuose ir juose deklaruojamose vertybėse, pavyzdžiui, tai matyti palyginus dvi, vienas didžiausių, labiausiai išplėtotų ekog gyvenviečių, kuriose ne tik gyvenama, bet ir vystomi verslai, edukacinė veikla (vienoje jų yra įrengta mokykla), – Krunus (Širvintų r.) ir Kardokus (Kazlų Rūdos r.).

Krunų ekog gyvenvietės, kurioje šiuo metu nuolatos gyvena 14 šeimų (Sodybų sąrašas 2020), pagrindiniuose nuostatose nurodoma, jog norinčios čia įsikurti šeimos turi įsigyti ne mažesnius kaip 1 ha sklypus, puoselėti juose biologinę įvairovę, statyti galima pagal savo galimybes iš ekologinių medžiagų (Sodžius Krunai: pagrindinės... 2021), nors nedetalizuojama konkrečiai kokių. Šioje ekog gyvenvietėje stovi moliniai, šiaudiniai, mediniai pastatai, dengti šiaudiniais stogais, stovi viena jurta ir nameliai ant ratų (Sodžiaus gyvenimas... 2021). Krunų ekologijos samprata apima šiukšlių rūšiavimą, ekologiškų produktų rinkimąsi, vartotojiškumo mažinimą, darnų santykį su gamta (Sodžius Krunai. Mes 2021). Šios ekog gyvenvietės internetiniuose puslapiuose pastebimi „pabėgimo iš miesto (šurmulio)“, „gamtos prieglobsčio“, „grįžimo į gamtą“ naratyvai.

Kardokų bendruomenėje, kuri save įvardija šiaudinių namų sostine, šiuo metu pastatyta ir statoma keliolika namų iš šiaudų ir molio, 2020 m. pabaigos duomenimis, čia nuolatos gyvena 42 žmonės. Interneto svetainėje nurodoma, jog kaime kuriasi bendraminčiai, norintys gyventi darniai su gamta (Kardokų bendruomenė... 2021), tačiau, skirtingai nei Krunų atveju, „grįžimo į gamtą“ naratyvas ir giminės sodybų idėjos nėra pastebimos, abi ekog gyvenvietes vienija „darnos su gamta“ siekis.

Ekog gyvenvietėse Lietuvoje deklaruojamos vertybės sutampa su kai kuriais *giliaios ekologijos* teiginiais – bioįvairovės savo gyvenamoje erdvėje (kuri apima ne tik namą, sklypą, bet ir visą gyvenvietę) skatinimas, gamtos tausojimo motyvas – poreikių, vartojimo mažinimas, gyvenimo kokybės, geresnio gyvenimo

⁶ SIP skydai – struktūriniai izoliaciniai skydai, pagaminti iš dviejų OSB plokščių ir tarp jų įklijuota šiltinamąja medžiaga. Tokia technologija padeda lengviau pasiekti pastatų energetinio efektyvumo reikalavimus.

siekis, kuris nėra tapatus geresnio gyvenimo standartams (Naess 2005: 18–19). Kai kurios *giliaios ekologijos* idėjos dėl radikalumo, *biocentristinio* požiūrio sulaukė nemažai kritikos, dėl kurios Naessas buvo priverstas apginti *giliają ekologiją* nuo paralelių su fašizmu (Naess 2005: 94). Su ekologija susijusias kai kurias ekogvyvenviečių praktikas galima vertinti kaip gana radikalius veiksmus, kita vertus, ekogvyvenvietes antropologai vadina savotiškais laboratorijomis, kuriose yra eksperimentuojama siekiant surasti aplinkai draugiškesnius sprendimus, kuriuos būtų galima pritaikyti visuomenėje (Burke, Arjona 2013; Lockyer, Veteto 2015). Remiantis pirmiau pateiktais duomenimis ir Litfin ekogvyvenviečių diversifikacija matyti, kad bent kol kas Lietuvoje aptariamoms bendruomenės labiau linksta naudoti *nemodernas* technologijas, namų statybai renkasi natūralias medžiagas, tačiau šiam klausimui visapusiškai atskleisti reikalingi nauji ekogvyvenvietes orientuoti tyrimai.

Ekopolitika kaip „iš viršaus“ nuleidžiama ekologija individualių gyvenamųjų namų sferoje

Ekopolitika šiame straipsnyje laikomi visi tarptautiniu ir valstybiniu lygmeniu pasirašyti strateginiai susitarimai, priimti įstatymai, kuriais siekiama visuotinai įgyvendinti ekologijos principus ir kurie paliečia statybos, individualių gyvenamųjų namų sritį, tokia politika įpareigoja žmones įgyvendinti ekologiškumo principus. Valstybės politikos formavimo ir įgyvendinimo dokumentuose dažnai vartojama *darnumo* (tvarumo; angl. *sustainability*), *darnios raidos* (plėtros, vystymosi; angl. *sustainable development*) sąvokos. *Darnios raidos* terminas, kurį šiuolaikinė visuomenė dažnai vartoja kaip ekologijos sinonimą, pirmą kartą buvo pavartotas 1980 m. paskelbtoje Pasaulio išsaugojimo strategijoje (*World Conservation strategy*; Adamec, Janoušková, Hák 2021: 2). Nors paplitusią *darnios raidos* sąvoką mokslininkai aiškina skirtingai, ji apima *socialinio teisingumo*, *aplinkos apsaugos* ir *ekonominio vystymosi* principus (Venckauskaitė 2011: 34), kurie buvo suformuluoti pasaulio viršūnių susitikime Rio de Žaneire 1992 m., įtvirtinti 2003 m. Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje Lietuvoje (LR Vyriausybės nutarimas... 2011[2003]). Darni raida nurodo visuomenės vystymosi kryptį, taigi, tai yra politinis strateginio planavimo įrankis (kartu ir vienas pagrindinių politikos tikslų), įgyvendinamas valstybiniu ir tarpvalstybiniu lygmeniu. Darnios raidos principai implikuoja platų veikimo spektrą, kuris apima ir ekopolitikos klausimus. Pagrindiniai strategijos uždaviniai Lietuvoje buvo pagal ekonominio ir socialinio vystymosi, išteklių naudojimo efektyvumo rodiklius iki 2020 m. pasiekti 2003 m. ES valstybių narių vidurkį, pagal aplinkos taršos rodiklius – neviršyti ES leistinų normų, laikytis tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui (Nacionalinė darnaus vystymosi... 2020).

2015 m. buvo priimta šalims teisiškai neprivaloma Ženevos chartija dėl darnių būstų (*Geneva UN Charter on Sustainable Housing*), tačiau greičiausiai dėl to, kad joje praktiškai yra atkartojami darnios raidos principai (Geneva UN Charter... 2022), Lietuvoje atgarsio nesulaukė. Chartijoje nurodytam aplinkos apsaugos principui įgyvendinti apibrėžiami uždaviniai apima siekį mažinti išskiriamą CO₂ kiekį, elektronikos efektyvumo gerinimą, atsinaujinančios energijos naudojimą, atsparumo natūralioms ir žmogaus sukeltoms ligoms didinimą, tinkamą atliekų rūšiavimą, atnaujinimą siekiant taupyti išteklius, resursus taupantį dizainą, žaliųjų erdvių plėtrą, miestų planavimą ir jų kompaktiškumą, darnią transporto sistemą / žaliąjį transportą (Geneva UN Charter... 2022).

Prioritetinis tikslas siekiant ne tik darnios visuomenės raidos, bet ir mūsų planetos išsaugojimo – tai žemės temperatūros kilimo stabdymas mažinant ŠESD kiekį atmosferoje. CO₂ koncentracijos kiekis atmosferoje daugiausia (87 %) susidaro dėl iškastinio kuro deginimo (Bukantis, Kažys, Rimkus, Žalakevičius 2017: 72–73), taigi, tokios koncentracijos pokytį ir vykdomos politikos efektyvumą šioje srityje yra nesunku pamatuoti. Susitarimas siekti mažinti šių dujų kiekį atmosferoje buvo priimtas JT 1997 m. Kiote (Japonija), išsivysčiusios šalys įpareigojo 2008–2012 m. laikotarpiu sumažinti ŠESD išmetimą (2008 m. šis susitarimas pratęstas dar iki 2020 m.; JT derybos dėl... 2016). JT 2015 m. organizuotoje Paryžiaus klimato kaitos konferencijoje priimtas susitarimas sumažinti ŠESD kiekį, kurį pasirašė 174 pasaulio šalys (Paryžiaus susitarimo tikslas 2020), o 2021 m. Glazge (Jungtinė Karalystė) nutarta toliau siekti mažinti šių dujų koncentraciją atmosferoje (COP26 2021). Tokia politika statybos, individualių gyvenamųjų namų sferoje yra įgyvendinama pereinant prie *pasyvių namų*⁷ – nuo 2021 m. įsigaliojo reikalavimas, kad beveik visi naujai projektuojami ir statomi pastatai atitiktų šią kategoriją (Naujai statomų namų... 2020). Valstybė remia ir jau esamų pastatų modernizavimą (daugiabučių ir individualių namų), kadangi statybos darbų visuma prisideda prie pakilusios pastato energetinio efektyvumo klasės (Jau netrukus... 2019), ES teikia paramą saulės elektrinėms įsirengti (Saulės elektrinių įrengimas... 2022).

Ekologiškumą Lietuvoje padeda įgyvendinti ir LR Statybos įstatymas, Statybos techniniai reglamentai. Šiuose dokumentuose reglamentuojamų principų visuma atsispindi statybų sektoriaus specialistų *tvarumo* mokymo gairėse – tai pastatų energetinio efektyvumo užtikrinimas, pasyvaus namo, žaliojo pastato⁸ koncepcijos ir kitos statinių ekologiškumo vertinimo sistemos, standartai,

⁷ Pasyvus namas – tai pastatas, kuris atitinka A++ energetinio efektyvumo kategoriją, kas reiškia, jog pastatas beveik nenaudoja šiluminės energijos.

⁸ Žalioji architektūra siaurąja prasme suvokiama kaip apželdinta architektūra, tačiau žalieji pastatai dažniausiai yra nuoroda į urbanizuotose teritorijose projektuojamus daugiaaukščius pastatus ar jų kompleksus, statomus pasitelkus naujausias technologijas bei darnios politikos gaires (Natys 2014).

akcentuojamas visas pastato gyvavimo ciklas (pradedant išteklių gavyba ir baigiant pastato griovimu ir jo atliekų utilizavimu ar perdirbimu), energijos taupymas visuose cikluose, statinių patvarumas, skatinamas ekologinis projektavimas, žiedinė ekonomika, ES ekologiniu ženklu (CE)⁹ pažymėtų prekių ir paslaugų naudojimas (Statybos sektoriaus specialistų... 2020).

Naessas kritikavo *sekliosios*, arba *paviršutiniškos*, ekologijos sekėjus, kurie siekė pakeisti žmogaus ir gamtos ryšį pasitelkę technokratinį aparatą taršai mažinti. Anot Naesso, buvo tikima, jog tikslas bus įgyvendintas skyrus daugiau pinigų su aplinkosaugos įgyvendinimu ir tyrimais susijusioms institucijoms (Naess 2005: 16). Darnios raidos politika šiuolaikinėje visuomenėje apima holistiškesnę požiūrį į ekologijos įgyvendinimą, nors darnumo siekis, kaip ir *gilioji ekologija*, kartais atrodo kaip gana utopiška vizija (Lockyer, Veteto 2013: 1), kadangi ne visus tokios strategijos uždavinius galima vienodai įgyvendinti, o rezultatus pamatuoti.

Ekologija ir individualūs gyvenamieji pastatai: savininkų *emic* požiūris

Sociopolitinės (susidariusios dėl „iš viršaus“ ir „iš apačios“ kylančios ekologijos sąveikos) sąlygos plėtosis ekologijos idėjoms Lietuvoje susidarė po Nepriklausomybės atgavimo, nors gyvenamųjų namų statyboje dar kurį laiką tokios idėjos nebuvo įgyvendinamos, kadangi šioje sferoje esminiai pokyčiai buvo nulemti ekonominės sistemos pasikeitimo: dėl perėjimo prie rinkos ekonomikos atsirado privati nuosavybė, atsivėrus sienoms dėl globalios kultūros galimybių padidėjo statybinių medžiagų įvairovė, žmonės pradėjo statyti nuosavus gyvenamuosius namus pagal savo geresnio gyvenimo įsivaizdavimą – statyti didelės kvadratūros namai, kuriuose, kaip manė juos statantys žmonės, kartu gyvens kelios šeimos kartos. Nemažai to meto pradėtų projektų nesugebėta pabaigti dėl per didelių užmojų ir nestabilios to meto ekonominės padėties. Nuo 1996 m. fiksuoti pirmieji bandymai ieškoti statybos alternatyvų – eksperimentus su natūraliomis žaliavomis (moliu, medžiu, šiaudais) vykdė architektas Petras Devižius (Milutienė 2009: 181), jo idėjas, praėjus dar beveik dešimtmečiui, plėtojė tokios statybos entuziastu ir konsultantu tapęs Jonas Kačerauskas (Petrošiūtė 2009), ja susidomėjo ir pavieniai asmenys (Varanauskaitė 2014: 52).

Pasirėmus *emic* perspektyva, etnografiniais lauko tyrimais siekta išsiaiškinti ne tik vyraujančias ekologijos sampratas ir praktikas tarp šiuolaikinių individualių gyvenamųjų namų savininkų, bet ir atskleisti ekologijos poziciją, kuriai įtakos turi įgyvendinama ekopolitika, aplinkosauginiai judėjimai ir mokslininkų tyrimai. Etnografinių lauko tyrimų metu namo savininkų buvo klausama, ar

⁹ CE ženklu žymima daugelis produktų, kuriais leidžiama prekiauti ES. Ženklas taip pat rodo, jog produktą įvertino gamintojas ir kad jis laikomas atitinkančiu ES saugos, sveikatos ir aplinkos apsaugos reikalavimus (CE ženklas 2021).

jie mano, kad jų namas yra ekologiškas. Kalbinti namų savininkai vengė savo namus įvardyti kaip visiškai neekologiškus: į klausimą, ar jų namas ekologiškas, 6-ių namų savininkai negalėjo vienareikšmiškai atsakyti arba tuo abejojo, kategoriškai neigiamai atsakė dviejų namų savininkai Kalveliuose (Vilniaus r.) ir Pakalniškiuose (Širvintų r.). Pirmojo namo savininko teigimu, tuo metu, kai statėsi namą (2008 m.), net minčių nebuvo apie ekologiją (g. 1975, b. B16), o antrojo namo savininkai, statybai pasirinkę natūralias medžiagas, kvestionavo ekologiškumo sąvoką, akcentavo namo, kuriame gyvenama, sveikumą žmogui:

Mes jau kažkada esam apsibrėžę, kad mūsų gal yra kaip ir sveikas. <...> Nes patys mes ir gyvenam (mot., g. 1982, b. B14); Mes čia nevadinam (ekologišku – aut. past.), savaip pasistatėm, kuo sveikesnes medžiagas susidėję ir tiek. <...> Ekologija išplauta sąvoka. Ekologija gali būti, kad čerpes vešiesi iš Naujosios Zelandijos. <...> Sveikumas, tai, manau, natūralesnė sąvoka (vyr., g. 1979, b. B14).

Besąlygiškai savo namus kaip atitinkančius ekologijos sąlygas įvardijo 10-ies namų savininkai, daugiausia ekologiškais savo namus laikė dar keturių namų savininkai. Tyrimų metu pasitaikė keturi rentinės sienų konstrukcijos namai iš medžio, trimis atvejais jų savininkai savo namus įvardijo kaip neabejotinai *ekologiškus*. Tai iliustruoja, jog ekologiškos ir natūralios medžiagos yra dažnai tapatinamos – su natūraliomis medžiagomis (*viskas iš gamtos*) ekologiškumą architektūroje siejo net 13-os pastatų savininkai. Ekologijos samprata apėmė žmogaus sveikatą palankiai veikiančius pasirinkimus, pavyzdžiui, natūralios statybinės medžiagos buvo pasirinktos kaip prisidedančios prie gero vidaus mikroklimato – *kvėpuojančio namo, kvėpuojančio medžio* motyvą nurodė 10 pateikėjų. Medinio namo savininkės iš Kairėnų (Vilniaus m.) teigimu, „kas atvažiuoja, sako, kad (namas – aut. past.) šiltas emociškai prasme“ (sutuoktinis g. 1949, b. B21). Tarp apklaustų pateikėjų pasitaikė keletas atvejų, kai ekologija suprantama kaip kurianti sveikesnį būvį ne tik žmogui, bet ir gamtai, ekologijai priskiriamos tos praktikos, kurios jai nekenkia (įvardijo trijų namų savininkai). Vienintelė namo savininkė Rasose (Vilnius) nurodė, jog ekologiškumo samprata apima ir prisitaikymo prie reljefo kriterijų (g. 1959, b. B6).

Apklaustieji namų savininkai kartu su ekologiškumu siejo atsinaujinančių elektros energijos šaltinių naudojimą (įvardijo 3-ių namų savininkai), lengvą pasirinktų medžiagų perdirbimą ir (ar) utilizavimą (minėjo 4-ių namų savininkai). Namo savininkas Ardiškėse (Širvintų r.), savo namą pasistatęs ant pamatų iš padangų, tokį sprendimą taip pat laiko ekologišku ir tai pagrįsti pasitelkia įvairnesnius ekologijos aspektus:

Galbūt kažkas gali pasakyti, kad čia neekologiška, kažkas tokio, bet čia labai, kaip sakant, gera utilizacija, vienas dalykas – utilizacija – čia jau iškart ekologija: jei tu nepanaudoji, ten dūmus tuos į atmosferą neįmeti, į sąvartynus...

Šita utilizacija, šitų padangų – čia yra 100 % ekologiška. Bet kaip sveikatai? Nu tai aš gyvenu ant ratų. Aš gyvenu mašinoje, tai jei aplink padangos, kur užmūrytos molyje, kuris nepraleidžia, tai šitas namas yra ekologiškas.

Pateikėjas ne tik akcentavo pakartotinį medžiagų panaudojimą kaip vieną geriausių utilizavimo galimybių, bet ir palygino savo namo ekologiškumą su mediniu namu, kuriam pastatyti naudotas cementas, o šis negali būti priskiriamas prie ekologiškų medžiagų, kadangi gamyklos jį gamindamos teršia aplinką (g. 1971, b. B17).

Kaip ekologišką sprendimą individualių gyvenamųjų namų srityje 3-ijų namų savininkai nurodė šilumos taupymą (esminį pasyvaus namo bruožą). Visiškai priešingą nuomonę išreiškė pateikėjas Pakalniškėse (Širvintų r.) – pasyvaus namo ekologišku nelaikė dėl didelių šiltinimo medžiagos išteklių naudojimo tokiam namui statyti (g. 1979, b. B14). Dviejų namų savininkai ekologišku pasirinkimu įvardijo geoterminį šildymą, dar dviejų namų savininkai Baltalaukyje (Vilniaus r.) ir Balsiuose (Vilniaus m.) prie ekologijos praktikų priskyrė šildymąsi „ne padangomis, briketais“ ir „dujomis, ne mazutu“. Pateikėjai, kalbėdami apie ekologiškumo praktikas naudojos opozicija ekologiška–neekologiška, kuomet neekologiškais sprendimais laikomi vieni kraštutinumai, o kiti suprantami kaip ekologiškesnės alternatyvos. Toks požiūris atsiskleidė ir pateikėjams kalbant apie jų namų statybai pasirinktas medžiagas: 4-ių namų savininkai tvirtino, kad jų namo statybai iš viso nenaudotos arba minimaliai naudotos cheminės (nenatūralios) medžiagos, pavyzdžiui, pateikėja Skirgiškėse (Vilniaus r.) teigė, jog „langai tik plastikiniai“ (g. 1976, b. B5).

Pateikėjai Pakalniškėse (Širvintų r.) ir Kairėnuose (Vilniaus m.) paminėjo dar vieną ekologiškumo aspektą – vietinių statybinių medžiagų naudojimą. Pirmojo namo savininkai savo namą statėsi ir iš jų žemėse esančio molio, rinkosi vietines (lietuviškas) natūralias žaliavas – medį, šiaudus, tik čerpes vežėsi iš Lenkijos, kadangi, pateikėjo manymu, Lietuvoje kokybiškų čerpių negaminama (g. 1979, b. B14). Pateikėjų Kairėnuose (Vilniaus m.) teigimu, geriau būtų, jei „medis nebūtų vežtas iš Norvegijos, <...> nes visas transportavimas nėra ekologiškas“ (mot., g. 1989, b. B15), tačiau namo savininkai šiuo atžvilgiu nebuvo nuoseklūs: prie ekologiškų pasirinkimų priskyrė namo fasado apdailai naudotą akmenį, kurį vežėsi iš Ispanijos. Pateikėjo teigimu, Lietuvoje nėra tokių akmenų, kuriuos galima taip suskaldyti, tačiau akcentavo, kad šis akmuo – rankų darbo produktas („rankomis skaldytas“; vyr., g. 1987, b. B15), taigi, pateikėjais paliečia dar vieną ekologijos suvokimo aspektą – įkūnytos energijos kiekį statybinėse medžiagose¹⁰.

¹⁰ Įkūnyta energija rodo, kiek energijos reikia sunaudoti tam, kad būtų pagamintos statybinės medžiagos, pavyzdžiui, plytos.

Ekologijos sąvokos problematiką buvo linę daugiau atkleisti pateikėjai, kurių poziciją galima gretinti su *giliaja ekologija*: pateikė daugiau žinių apie tai, kas yra ar nėra ekologija, atskleidė daugiau ekologijos aspektų ir turėjo artimą santykį su šiuo mokslu, pavyzdžiui, pateikėjos Pakalniškėse (Širvintų r.) sesuo dirbo Aplinkos ministerijoje, o pateikėja Rasose (Vilniaus m.) dirba dėstytoja, taigi, jos teigimu, privalo domėtis šia tema ir dėl studentų, jų rašomų mokslo darbų ekologijos tema. Kalbėdama apie medžio žaliavos ekologiškumo ambivalentiškumą, namo savininkė pateikė pavyzdį iš savo srities – lino medžiaga yra laikoma ekologiška, bet jai pagaminti reikia labai daug išteklių. Mediena, anot pateikėjos, taip pat laikoma ekologiška, tačiau ją dar papildomai reikia impregnuoti, lakuoti: „reikia labai gerai išstudijuoti viską, kad galėtum tikrai remtis ir sakyti – taip, čia ekologiška“ (g. 1959, b. B6).

Daugumos pateikėjų deklaruota ekologijos samprata sutapo su konkrečiais sprendimais, praktikomis, kurios buvo panaudotos statant jų namą. Pateikėjai prie ekologiškų sprendimų savo namuose dažniausiai priskyrė natūralių (medis, molis, šiaudai, akmuo) ir ekologiškų apdailos medžiagų (molio plytos, vandens pagrindo akriliniai dažai) naudojimą ne tik eksterjere, bet ir interjere. Ardiškėse ir Pakalniškėse (Širvintų r.) namo viduje buvo įrengta molio asla, moliu tinkuotos sienos. Molio su šiaudais mišiniu vidaus sienas tinkavo namo savininkas Paliuliškėse (Vilniaus r.), molis panaudotas ir name esančio pečiaus statybai, kurį pateikėjas taip pat priskyrė prie ekologiškų sprendimų (g. 1976, b. B1). Net dvi krosnis savo name įsirengusi pateikėja Kairėnuose (Vilniaus m.) šiuos elementus taip pat laikė ekologiškais, prie ekologiškų sprendimų priskyrė name stovinčius odinius, medinius baldus, dažymui naudotus itin natūralius dažus iš ažuolo žievės (sutuoktinis g. 1949, b. B21).

Namo Kairėnuose (Vilniaus m.) savininkų teigimu, sienų ir stogo konstrukcijos ir išorės apdailoje panaudotos natūralios, ekologiškos medžiagos (akmens vata, gipsas, mediena ir skaldytas dekoratyvinis akmuo, metalas), beveik visiškai nenaudota cheminių medžiagų („jokių tinkų, nieko“), skirtingai nei namo interjere – „viduj nėra visiškai ekologiškai. <...> Bet pagrindas, pats namas yra ekologiškas“ (vyr. g. 1987, b. B15). Namų Balsiuose (Vilniaus m.) ir Paliuliškėse (Vilniaus r.) savininkai ekologiniais savo sprendimus įvardijo taip pat per opoziciją – „nėra tokių neekologiškų (sprendimų – aut. past.)“; „plastiko pas mus visai nėra. („O langai?“ – pataiso žmona, g. 1955). Ne patys langai, o tik rėmai, lango rėmai, viskas.“ Pastarasis namo savininkas, kitaip nei pateikėjas Kairėnuose, prie ekologiškų medžiagų priskyrė tinką (g. 1951, b. B18). Namo, kurio sienos statytos iš dujų silikato blokelių, šiltintos polistireno putplasčiu ir tinkuotos, savininkas Balsiuose (Vilniaus m.) nurodė, kad jo name „viskas ekologiška: ir putplastis, popierius įvairus“ (g. 1940, b. B13). Požiūrį, jog visos pasirinktos ar rinkoje esamos prekės yra ekologiškos, greičiausiai, suponuoja ES prekių sertifikavimo sistema.

Pateikėjų Kairėnuose (Vilniaus m.) namas, kurio statybą (1989 m.) ir rekonstrukciją (~2006 m.) galima priskirti prie ankstyviausių tiriamojo laikotarpio statinių, statytas iš silikatinių plytų, vienintelis tarp visų tiriamųjų namų buvo visas apkaltas plastiko lentelėmis. Nepaisant šių statybinių medžiagų, pateikėjų nuomone, namo statybai panaudota nedaug cheminių medžiagų, prie ekologiškų sprendimų priskyrė stogo konstrukciją iš medžio, medžio apdailą namo viduje, medinius laiptus (vyr. g. 1955, mot. g. 1958, b. B20). Medinio namo savininkas Skirgiškėse (Vilniaus r.) prisipažino, jog medžio apdaila, ko gero, yra vienintelis ekologiškas sprendimas – „dailylentės, viduj dailylentės irgi, kur įmanoma, namas tai medinis, daug medžio. Čia ekologiškumas ir baigiasi“ (g. 1971, b. B3).

Namo savininkė Rasose (Vilniaus m.) ekologiškumo kriterijumi įvardijo prisitaikymą prie esamo reljefo: namas yra aukštėjantis – prie įėjimo žemiau, į kiemo pusę namas aukštėja, sodas taip pat įrengtas terasomis į šlaitą. Pateikėjos teigimu, tokį sprendimą įgyvendino galvodama apie *darną su gamta* (g. 1959, b. B6). Pateikėjai Skirgiškėse (Vilniaus r.) sąmoningai rinkosi ekologiškas namo šiltinimo putas, nes putplastis *nekvėpuoja* (b. B5). Natūralus kondicionavimas yra viena pagrindinių priežasčių, dėl ko pateikėjai rinkosi medžio žaliavą. Namo savininkės Danilavoje (Vilniaus r.) teigimu, ekologiški sprendimai (medienos namo konstrukcijoje ir apdailoje, akrilinių, o ne acetoninių dažų naudojimas) buvo pasirinkti nesąmoningai: „Savaime, man atrodo, gaunasi, nu vis tiek kažkaip galvoji, <...> galbūt tiesiog nesuvoki, kad tai yra ekologiška, bet, tiesiog, gyveni, o pasirodo, kai klausinėja...“ (g. 1965, b. B10). Namo, kurio sienos statytos iš molio, šiaudų ir ažuolų sausuolių šakų („čia mediena, visas karkasas ažuolinis, bet ne iš gyvo ažuolo, o iš sauso ažuolo, gyvo ažuolo šiaip man tikėjimas neleidžia aplamai nupjauti, sunaikinti“), o pamatas – ant panaudotų padangų, savininkas Ardiškėse (Širvintų r.) teigė, kad to ekologiškumo taip pat nebuvo siekiama sąmoningai – namo savininką sužavėjo antrinio žaliavų panaudojimo, utilizacijos idėjos, tai, jog dauguma statybinių medžiagų yra vietinės (gautos netoliese), prie ekologijos priskyrė tai, kaip namas veikia žmogaus sveikatą ir net emocinę būseną („viskas čia yra ekologija – nuo pamatų iki buvimo čia“; g. 1971, b. B17). Pateikėjai Kalveliuose (Vilniaus r.), teigė, kad jų namas nėra ekologiškas, įvardijo keletą ne paties namo, bet su juo susijusių dalykų, juos priskyrė prie *mini sprendimų* – integruoti kanalizacijos įrenginiai, elektros energijos naudojimas, kūrenimas malkomis (b. B16).

Pateikėjai Kairėnuose (Vilniaus m.) prie ekologiškų pasirinkimų namo statybose priskyrė akmens vatą. Nors ši statybinė medžiaga gaminama iš natūralių žaliavų ir, tokios vatos pardavėjų teigimu, jos ištekliai iš esmės yra neišsenkantys, medžiaga yra lengvai perdirbama, panaudojama pakartotinai, tačiau šiai statybinei medžiagai pagaminti reikia didelių įkūnytos energijos kiekių (PAROC akmens vata... 2021). Pateikėjas Pakalniškėse (Širvintų r.) buvo gerai išnagrinėjęs

skirtingų šiltinimo medžiagų privalumus ir trūkumus: molio ir šiaudų namo savininkas buvo paskaičiavęs, jog šiltinimo medžiaga iš kanapių (gaminama Vokietijoje) tuo metu, kai statėsi namą, būtų kainavusi labai brangiai, šiltinimo vatos iš celiuliozės pateikėjas nelaikė ekologiška, kadangi jos sudėtyje yra boro rūgštis ir borakso, kurie gali būti pavojingi žmogui netinkamai naudojant šią statybinę medžiagą, o pasirinkus akmens vatą – „būtų pusė tonos formaldehido dervos. <...> Lyg tai viskas gerai, jeigu nedega <...> ir šiaip, idėjiškai, kam remti pramonę tą“ (vyr., g. 1979, b. B14). Vienas pateikėjas Naujaneriuose (Vilniaus m.) silikatinės plytas priskyrė prie ekologiškų medžiagų (g. 1940, b. B8), visiškai priešingą požiūrį pateikė netoliese stovinčio namo savininkė, nurodžiusi, jog ekologiška jos name yra tai, kad nėra silikatinių plytų, namo statybai naudotos molio plytos (g. 1961, b. B9). Molio ir šiaudų namo savininkas Ardiškėse (Širvintų r.) statybą iš dujų silikatinių plytų, cemento naudojimą statyboms laiko bloga praktika dėl gamyklų keliamos taršos gaminant produktus (g. 1971, b. B17).

Prieštaringos ir įvairuojančios nuostatos buvo būdingos ir kalbant apie tai, kuris namo elektros energijos gavimo ir apšildymo būdas yra ekologiškas: pateikėjų poros Naujaneriuose (Vilniaus m.) teigimu, ekologiškumo kriterijų atitinka elektros energijos naudojimas valgiui gaminti ir vandeniui šildytis bei namo šildymas malkomis: „malkom kūrenam, nedeginam, ko nereikia, vien tik malkos, tai kur neekologiškas, aš skaitau“ (mot., sutuoktinis g. 1940, b. B8). Įdomu tai, jog nė vienas pateikėjas tiesiogiai neįvardijo namo šildymo malkomis neekologiška praktika, kitaip nei tais atvejais, kai keletas pateikėjų kvestionavo medžio žaliavos naudojimą statyboms dėl to, jog ši žaliava nespėja atsinaujinti. Namas, kuris apšildomas malkomis, yra diametralus pasyviame namui – tokiam name sandarumui užtikrinti atsakoma kaminų ir židinių. Geoterminį šildymą, saulės baterijas buvo įsirengę ir apklausos metu kaip ekologiškus sprendimus įvardijo namo Glatkiškėse (Vilniaus r.) savininkai. Pastarieji pateikėjai, namų Kairėnuose ir Balsiuose (Vilniaus m.) savininkai minėjo įgyvendintą savo namuose ekologiškumo aspektą – šilumos taupymą.

Pateikėjas Kairėnuose (Vilnius), dirbantis statybų sektoriuje, teigė, jog pasyvius namus, prieš įsigaliojant aukščiausiems energetinio efektyvumo reikalavimams, buvo linkę statyti daug uždirbantys žmonės: „Šiaip namas kainuoja 150 tūkstančių, o jis pasistato už 300 tūkstančių. Ir vien tam, kad pasipuikuot, nors jis tam name beveik negyvena. Tai pas Rytų europiečius dar yra šita mada. Ko pas skandinavus nepamatytum niekad“ (g. 1987, b. B15). Pateikėjas čia apeliavo į didelius finansinius išteklius, kai yra statomas pasyvus namas, ekologiškų ar aplinkai draugiškesnių medžiagų, kitų ekologiškų sprendimų brangumą. Pateikėjas Paliuliškėse (Vilniaus r.) prisipažino: „ekologijos nelabai žiūrim – dažniausiai į pinigus viskas sueina“ (g. 1976, b. B1). Riboti finansiniai ištekliai buvo ta priežastis, dėl kurios nebuvo įgyvendinti tam tikri ekologiškesni sprendimai

namų statyboje – keleto pateikėjų teigimu, būtent labai didelė kaina tapo kliūtimi name įsidėti medinius, o ne plastikinius langus. Keliais atvejais įgyvendinti sprendimus sutrukdė konstrukcijos pobūdis, pavyzdžiui, Naujaneriuose (Vilniaus m.) ir Danilavoje (Vilniaus r.) minties panaudoti čerpes stogo dangai buvo atsisakyta dėl nepakankamai tvirtų namo antro aukšto karkasinių sienų, kurios turėtų laikyti sunkų stogą.

Ekologiškiausio namo tipo paieškos remiantis *emic* ir *etic* perspektyvomis

Į klausimą, koks iš tiesų turėtų būti ekologiškas namas ir ką reiškia ekologija gyvenamųjų namų sferoje, nėra lengva atsakyti, tai parodo ne tik ekologijos sampratų ir praktikų variacijos (*emic* perspektyva), bet ir su ekologija susijusių terminų architektūros srityje įvairovė (*darni (tvarti) architektūra (statyba)*, *darnus būstas*, *pasyvus namas*, *žalioji architektūra*). Atliekant etnografinius lauko tyrimus apklausti architektai, kurių pateiktieji duomenys taip pat atitinka *emic* perspektyvą šioje straipsnio dalyje, kvestionavo, ką reiškia ekologija architektūros srityje: Dalius Jurevičius (g. 1971) teigė, jog „kiekvienas tą terminą suvokia savaip“ (b. A1), Aidas Matulaitis (g. 1976) retoriškai klausė, ar ekologija architektūroje yra vaizdo tarša, ar susijusi su miškų išsaugojimo, CO₂ išskyrimo į aplinką klausimais (b. A17), o Ignas Autukas (g. 1975) minėtas ekologijos praktikas sieja ne su ekologiškumo siekiu, o su didėjančiais energetiniais poreikiais, kai reikia ieškoti alternatyvos (b. A14). Artūras Imbrasas (g. 1964), kalbėdamas apie ekologijos praktikas, vartojo *žaliosios architektūros* sąvoką, o A. G. (vyr. g. 1977) ekologiją architektūroje tapatino su *tvarumo* terminu, kuris, jo manymu, apima daugiau nei darną, santykį su gamta.

Ieškant atsakymo į šį klausimą, koks yra tas ekologiškiausias namas, neišvengiamai reikia pasitelkti lyginamąjį ir apibendrinamąjį tyrėjo žvilgsnį (*etic* perspektyvą). Architektūros srityje tyrimus atliekančios Aistės Andriušytės nuomone, *ekologinės architektūros* terminas yra, ko gero, arčiausiai ekologinio požiūrio, jog namas turėtų neteršti, nekenkti, nors kartu suabejoja, ar architektūra apskritai gali būti įvardijama kaip ekologiška holistiniu požiūriu – *neteršiantis gamtos namas*, pranešėjos manymu, yra toks pats oksimoronas kaip ir *draugiška aplinkai degalinė*¹¹. Šiame kontekste sumaišties įneša tvarumo / darnumo žodžių samplaika (greičiausiai, dėl tiesioginio žodžio *sustainable* vertimo): lietuvių kalbos žodyne *tvarus* aiškinamas kaip *tvirtas, pastovus, nekintamas* (Tvarus 2022). Ekopolitikoje dažnai pabrėžiama, jog siekiant išvengti ekologinių krizių

¹¹ Žr. Andriušytės pranešimo „Kaip su aplinka draugauja namai“ 2018 m. vykusiame XV Prigimtinės kultūros seminare „Prigimtinė gamtojauta ir ekologinė sąmonė“ vaizdo įrašą: <https://www.youtube.com/watch?v=u--0h_r7N8o> [žiūrėta 2021 10 08].

nebegalima toliau tęsti kai kurių praktikų, taigi, tokia nuostata prieštarauja tvarumo kaip nekintamumo sampratai. Svarbiu įrankiu šioje politikoje tampa technologijos – be naujų technologijų neįmanoma įgyvendinti pasyvios ir žaliosios architektūros projektų, panaudoti atsinaujinančios energijos šaltinių. Ekologijos ir technologijų tapatinimo stoka pastebima ir ekogyvėnietėse Lietuvoje – čia plėtojamos praktikos labiau atitinka *tvarumo* sampratą.

Individualių namų savininkai ekologiją daugiausia tapatino su sveikumu name gyvenančiam žmogui, čia buvo dominuojantis naudos iš gamtos gavimo naratyvas (*gamtonauda*). Tačiau architektai buvo labiau linkę pabrėžti aplinkosaugos aspektus – darnos su gamta svarbą, siekį mažinti CO₂ dujų kiekį atmosferoje. Architektas Jurevičius taip pat atkreipė dėmesį ir iliustravo skirtumą tarp to, kas yra ekologiška žmogui, ir to, kas yra ekologiška aplinkai, kitiems žmonėms:

Jeigu man kažkas kažkur atidavė statybinių atliekų, nu tarkim, griaua namą ir atiduodama kokia visai nebloga sintetinė kiliminė danga: aš ją paėmiau, parsivežiau pas save, pasiklojau – tai aš nieko nenuskriaudžiau gamindamas naujos ar remdamas vartojimą, bet ten kai jau toksiška – irgi neekologiška. Ekologija, kuri kaip mane tiesiogiai veikia ir kaip jinai veikia visą likusį pasaulį. Man jos abi (perspektyvos – aut. past.) svarbios (b. A1).

Architektai ekologijos įgyvendinimo praktiką architektūroje daugiausia tapatino su energetiniu pastatų efektyvumu (įvardijo 15 architektų), ekologiškų medžiagų naudojimu (įvardijo 10 architektų), lengvai perdirbamų ir utilizuojamų medžiagų (įvardijo 6 architektai), atsinaujinančių energijos šaltinių (geoterminis šildymas, saulės baterijos; įvardijo 5 architektai), vietinių žaliavų (įvardijo 4 architektai) pasirinkimu. Pavieniais atvejais nurodytos tokios praktikos, kaip prisitaikymas prie objekto vietos (pavyzdžiui, langų orientacija į saulėtą pusę, pastato vidaus išplanavimas, atsižvelgimas į vyraujančius vėjus), vandens ir statybinių išteklių tausojimas (lietaus vandens surinkimas ir paprastų, santūrių namų statyba), įkūnytos energijos svarba.

Kaip ir individualių gyvenamųjų namų savininkams, architektams taip pat būdingas dualistinis požiūris į ekologines medžiagas – vienu atveju prie jų priskiriamos natūralios statybinės medžiagos, kitu atveju ekologiškomis laikomos sertifikuotos statybinės medžiagos. Keletas architektų pareiškė kritišką nuomonę medžio žaliavos, kurią daugeliu atveju pateikėjai romantizavo, ekologiškumo klausimu: architekto Autuko manymu, kol yra kertami miškai, statybos iš medžio negalime laikyti ekologiška, nebent panaudotume perdirbtą medieną, o statybai iš šiaudų, anot architekto, reikia didelių žemės plotų (b. A14). Matulaitis išsakė panašų požiūrį: nors medis yra laikomas atsinaujinančiu ištekliumi, dėl milžiniško jo poreikio ši žaliava nespėja taip greitai atsinaujinti (b. A16). Jurevičius kritiškai vertino sertifikuotas statybines medžiagas, kurios yra sunkiai utilizuojamos (b. A1).

Imbraso teigimu, įgyvendinant ekologijos idėjas svarbus „išteklių naudojimas (vandens, elektros), maksimaliai naudotis kuo taupiau, protingiau“. Remdamasis šiuo požiūriu architektas kritiškai vertina apželdintus stogus, kurie dažnai vaizduojami žaliosios architektūros projektuose, nors tai nėra taupus sprendimas, ypač šiltesnio klimato šalyse, nes tokiems stogams įrengti ir eksploatuoti reikia didelių vandens išteklių (b. A16). Matulaitis kritiškai įvertino daugumą ekologiškų sprendimų architektūroje, pavyzdžiui, saulės baterijas, kurioms pagaminti ir transportuoti reikia daug išteklių: „pradeda apie ekologiją, o pabaigia pinigų taupymu. Mes prisigaminame prietaisų tam, kad taupyti elektros energiją. Aš manau, kad tai yra utopinis, kažkoks saviapgaulės mechanizmas įsijungęs.“ Matulaičio teigimu, visų pirma, patys architektai yra didžiausi Žemės planetos teršėjai „su savo didžiuliais, milžiniškais, grandioziniais pastatais, dangoraižiais“ (b. A16). Toks ekologijos kvestionavimas, kritiškas požiūris jokiū būdu nereiškia ekologijos svarbos neigimo – daugiau ir gilesnių klausimų kėlimas (būdingas *giliajai ekologijai*) atspindi pastangas architektūroje, statyboje, kaip itin aplinką teršiančioje sferoje, ieškoti labiausiai ekologiškų sprendimų.

Jurevičius, daugiausia projektuojantis gyvenamuosius namus iš molio, šiaudų, yra tos nuomonės, kad ekologiškas namas – kuklus namas, paprastas ir santūrus. Vardydamas architektūros ir ekologijos ryšius šiuolaikinėje statyboje, architektas kelia filosofinį klausimą: „Ar taip statant, gyvenant ir toliau bus galima 100 metų gyventi dar?“ Svarstydamas apie tam tikrus architektūrinius sprendimus, kurie paprastai laikomi ekologiškais, architektas pateikė pavyzdį, kuris puikiai iliustruoja, jog ekologijos suvokimo skalė yra plati ir toje skalėje esantys sprendimai gali būti suprantami labai ambivalentiškai: palyginimui, dviejų asmenų šeima, pasistačiusi pasyvų 200 m² namą, ir keturių asmenų šeima, kuri namą pasistatė iš natūralių medžiagų, jo plotas, neskaičiuojant įrengtos pastogės, sudaro 30 m². Pastarojo namo langai orientuoti į saulėtą pusę, nors namas, architekto teigimu, pastatytas su visais įmanomais broko variantais, pasirinkti pigiausi plastikiniai langai, nėra prieangio, kuris sulaikytų šaltį iš lauko, nesandarios lauko durys, tačiau per metus namo šildymui savininkai sunaudoja tik 1,8 m³ malkų, medžiai malkoms yra kertami šalia namo, todėl nesinaudojama transportu kurui atvežti, o tvarkydami malkas namo savininkai naudojami tik rankiniu darbu („jie net benzopjūklo neturi“, b. A1).

Šis pavyzdys iliustruoja komplikuoatą ekologijos ir finansų ryšį: nemažai apklaustų architektų ir namų savininkų pabrėžė aukštas ekologiškų sprendimų, statybinių medžiagų kainas. Nors turimi finansai riboja tam tikrų ekologiškų sprendimų įgyvendinimą, didesni finansiniai ištekliai ir ekologiškumo siekis statantis namą gali nekoreliuoti tarpusavyje. Architektas Matulaitis nurodė tikslinę auditoriją žmonių, kurie buvo linę domėtis ir statytis pasyvius namus iki aukščiausios energetinio efektyvumo klasės reikalavimo įsigaliojimo, – tai

daugiausiai jauni žmonės, pakankamai uždirbantys, geri specialistai, kurie linkę labiau pasitikėti architektu kaip specialistu, besidomintys naujovėmis ir technologijomis. Architektas įvardijo tai kaip *savotišką jaunų žmonių savirealizaciją* (b. A16). Panašų požiūrį, kad pasyvius namus linkę statyti asmenys, siekiantys išsiskirti, pasipuikuoti, išsakė pateikėjas iš Kairėnų (Vilniaus m.), dirbantis statybų sektoriuje (g. 1988, b. B15).

Priešybe finansų ir technologijų atžvilgiu pasyviems namams tampa pastatai iš natūralių medžiagų. Namų statybos iš molio ir šiaudų segmentas, anot architekto Jurevičiaus, Lietuvoje augo geometrinės progresijos pagreičiu (g. 1971, b. A1). Viena tokio augimo priežasčių – mažesnė tokios statybos kaina. Facebook'o grupės (Molio ir šiaudų... 2022) nariai aktyviai dalijasi žiniomis apie pastatų iš molio ir šiaudų, kanapių statybą, pateikia informaciją apie rengiamas tokių pastatų statybos talkas, kurių metu kviečiama dalintis patirtimi ar ją įgyti. Pačių savininkų rankomis atliekami sienų statymo darbai (dažnai padedant talkininkams), statybinės žaliavos išgavimas savo žemėse ar santykinai nedidelė jos kaina sumažina statybos kainą. Pateikėjų iš Pakalniškių (Širvintų r.) teigimu, namo sienos sudarė tik apie 10 % visos statybų sąmatos, o dalis statybose panaudoto molio buvo kasta jų žemėse (b. B14).

Molio ir šiaudų namai, remiantis aptartomis nuostatomis apie ekologiją ir jos įgyvendinimo statybose praktikomis, atitinka daugelį ekologiškumo kriterijų – jie pastatyti iš natūralios, kvėpuojančios, gerą vidaus mikroklimatą sukuriančios statybinės medžiagos, kuriai atsigabenti gali būti nenaudojamas transportas. Namai, pateikėjų ir statytojų teigimu, yra šilti, tokius namus lengva pasistatyti pačiam, taip įgyvendinami dar keli ekologiškumo aspektai – taupoma šiluma, statybose dėl rankų darbo ir natūralios medžiagos naudojimo sumažėja ir įkūnytos energijos kiekis. Molis yra ir universali statybinė medžiaga – ją galima naudoti lauko, vidaus sienų ir grindų apdailai, statant tokia technologija mažiau naudojama medienos. Namai dažnai statomi kompaktiški (iki 2017 m. gyvenamiesiems namams (iki 80 m²) nebuvo reikalingas statybos leidimas; šiuo metu leidimas nereikalingas nesudėtingiems pastatams ne miesto ir ne saugomose teritorijose, pavyzdžiui, sodininkų bendrijose, pastatams iki 80 m², taip pat šiems statiniams taikoma lengvata – supaprastintas statybos projektas¹²). Tokius namus statančių specialistų teigimu, namai puikiai įsikomponuoja gamtinėje aplinkoje (b. A1), o statybinėmis medžiagomis tapusi molio ir šiaudų žaliava lengvai utilizuojama ir vėl tampa gamtos dalimi (Rožėnas 2019).

Šiaudinių namų statytojo Almanto Rožėno teigimu, nors šiluma yra dažniausiai nurodoma kaip neginčijamas šiaudinių namų privalumas, tačiau „tik kokybiškų, sandarių šiaudinukų savininkai gali pasigirti išpūdinga šilumine

¹² LR Aplinkos ministro įsakymas... 2020[2016]: 17 str., 2 lentelė. LR Statybos įstatymas... 2022[1996]: 18.1 str.

charakteristika“ (Rožėnas 2019). Facebook'o grupėje (Molio ir šiaudų... 2022) pastaruoju metu gana dažnai diskutuojama apie tokių namų energetinį efektyvumą, dažniausiai pakartojama, jog reikalavimus galima įgyvendinti panaudojus sertifikuotus skydus iš presuotų šiaudų, taigi molio ir šiaudų namai gali atitikti ir pasyviai namui taikomus reikalavimus, kas dar labiau praplečia ekologiškų nuostatų įgyvendinimą šiame sektoriuje. Galimybė įgyvendinti tiek daug ekologiškumo kriterijų greičiausiai lėmė tokios statybos populiarumą ekologyventiesė ir tarp pavienių žmonių, kuriems nesvetimos *gilosios ekologijos* idėjos, tačiau statyba iš šių žaliavų turi ir savo trūkumų: Rožėnas atkreipė dėmesį į statybos sezoniškumą (dėl šiaudų kitų sezoniškumo; Rožėnas 2019), molinio namo savininkas Ardiškėse (Širvintų r.) pripažino, jog tokia statyba nėra visur pritaikoma („10 aukštų iš medžio ir šiaudų nepastatysi“; g. 1971, b. B17), taigi, tam tikrų ekologiškų praktikų taikymas gali skirtis priklausomai nuo statybos laiko ir vietos. Architekto Matulaičio manymu, *ekologiškiau nebūna nei tradicinis namas* – ten nėra elektros, naudojamos natūralios statybinės medžiagos, namas kvėpuojantis, tačiau toks namas nebeatitinka šiuolaikinių standartų, nes tapome technologijų įkaitais (b. A16), taigi, paliečiama filosofinė laiko dvasios (*zeitgeist*) atitikties svarba.

Išvados

Ekologijos įgyvendinimo poreikis visuomenėje kyla dėl socialinių, kultūrinių, ekonominių ir aplinkosauginių krizių, kurios nuo XX a. II pusės skatino kurtis aplinkosauginius judėjimus (tokius kaip ekogyventiesė, kur ekologijos idėjos įgyvendinamos *de facto*), o mokslininkus – nagrinėti aplinkosauginius, su ekologija susijusius klausimus. Šiame kontekste matomas svarus ir svarbus antropologų indėlis, į kurį reikšmingai įkomponuojamas taikomosios antropologijos aspektas – ieškoti sprendimų, užtikrinančių žmonių visuomenės ir gamtos gerovę. Šiuolaikinėje visuomenėje aplinkosauginių krizių kreivei vis dar kylant į viršų, mokslininkų indėlio ir darnios raidos politikos įgyvendinimo svarba nepraranda savo reikšmės.

Rėmimasis skirtingomis visuomenės grupėmis (architektais, individualių gyvenamųjų namų savininkais ir ekogyventiesių bendruomenėmis), tų grupių *emic* ir tyrėjo *etic* perspektyva bei metodologiniu „pjūviu“ nagrinėjant ekologiją kaip kylančią „iš viršaus“ ir „iš apačios“, atskleidė, jog ekologijos samprata visuomenėje įvairuoja, apima daugybę, dažnai prieštaringų aspektų. Tarp etnografinių lauko tyrimų metu kalbintų savininkų vyravo *gamtonaudos* naratyvas – ekologija daugiausia tapatinta su sveikumu žmogui, dažnas buvo „kvėpuojančių medžiagų namo“ vaizdinys, natūralių medžiagų naudojimo priskyrimas prie ekologiškų praktikų. Kalbinti architektai, skirtingai nei savininkai, ekologiją architektūroje daugiausia siejo su aplinkosaugos klausimais, jų požiūris paprastai

atitinka ekopolitikos bruožus, pavyzdžiui, ekologijos samprata dažnu atveju siejosi su pastatų energetiniu efektyvumu. Ekog gyvenvietėse ekologija namų statyboje buvo įgyvendinama naudojant natūralias medžiagas ir, skirtingai nuo individualių gyvenamųjų namų savininkų nuostatų, akcentuojama darba su gamta (*gamtojautos* motyvas).

Tarp nagrinėtų visuomenės grupių išvengiama ir augančio ekologinio sąmoningumo trajektorija, kurios pagrindu tampa Arne'ės Naesso ekologijos skirstymas į *sekliąją* ir *giliają*. Nors savo namus kaip ekologiškus įvardijo dauguma individualių gyvenamųjų namų savininkų, tačiau tų namų architektūra dažnu atveju neatitiko holistinės ir *giliosios ekologijos* nuostatų. Šios ekologijos idėjos (daugiau ir gilesnių klausimų kėlimas) pastebimos ekog gyvenvietėse ir jas išdėstė keletas pateikėjų (architektų ir savininkų), kurie buvo linkę kvestionuoti ekologijos sąvoką, kritiškai vertino kai kurias visuomenėje ekologiškomis laikomas praktikas, įvardijo įvairesnius ekologiškumo aspektus, domėjosi ekologijos temomis ar turėjo artimą ryšį su šia sfera.

Pateiktų nuostatų ir praktikų įvairovė rodo, jog vienareikšmiškas hipotetinio individualaus gyvenamojo namo vaizdinys nėra įmanomas, tačiau galima apibrėžti tam tikras gaires, kurių laikantis būtų galima maksimaliai siekti ekologiškumo: planuojant, statant ir eksploatuojant individualius gyvenamuosius namus, įgyvendinti kuo daugiau straipsnyje išskirtų ekologiškumo aspektų (pavyzdžiui, natūralių, lengvai utilizuojamų medžiagų rinkimasis, išteklių tausojimas), atskiras statybos praktikas vertinti pagal skalę „ekologiška–neekologiška“, atsižvelgti į konkrečias laiko ir vietos sąlygas.

Literatūra

Adamec, Jakub; Janoušková, Svatava; Hák, Tomáš. 2021. How to Measure Sustainable Housing: A Proposal for an Indicator-Based Assessment Tool, *Sustainability* 13(3), 1152: 1–14. <<https://doi.org/10.3390/su13031152>> [žiūrėta 2022 05 27].

Anderson, Eugene N. 1972. The Life and Culture of Ecotopia, D. Hymes (ed.). *Reinventing Anthropology*: 264–283. New York: Pantheon Books.

Andreeva, Julia. 2021. Traditions and the Imagined Past in Russian Anastasian Intentional Communities International Movement, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 15(2): 25–42.

Andreeva, Julia; Pranskevičiūtė, Rasa. 2010. The Meanings of Family Homestead in the Anastasia Movement: The Cases of Russia and Lithuania, *Humanitāro zinātņu vēstnesis* 18: 94–107.

Augustaitytė, Monika. 2021. Jungtinėse Tautose dirbantis lietuvių mokslininkas: jei norime išlikti kaip rūšis, turime atsisakyti laisvosios rinkos ekonomikos,

lrt.lt 12 18. <<https://www.lrt.lt/naujienos/mokslas-ir-it/11/1566143/jungtinese-tautose-dirbantis-lietuviu-mokslininkas-jei-norime-islikti-kaip-rusis-turime-atsisakyti-laisvosios-rinkos-ekonomikos>> [žiūrėta 2021 12 21].

Bakó, Rozália Klára; Hubbes, László Attila; Tamás, Dénes. 2021. Eco-Discourses in a Virtual Rural Community, *Sustainability* 13(6), 3082: 1–18. <<https://doi.org/10.3390/su13063082>> [žiūrėta 2022 05 31].

Bendorienė, Aldona ir kt. (sud.). 2001. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera.

Bukantis, Arūnas; Kažys, Justas; Rimkus, Egidijus; Žalakevičius, Mečislovas. 2017. *100 klausimų apie klimato kaitą*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos centras.

Burke, Brian J.; Arjona, Beatriz. 2013. Creating Alternative Political Ecologies through the Construction of Ecovillages and Ecovillagers in Colombia, J. Lockyer, J. R. Veteto (eds). *Environmental Anthropology Engaging Ecotopia*: 235–250. New York, Oxford: Berghahn.

Callenbach, Ernest. 2004. *Ecotopia: The Notebooks and Reports of William Weston*. Berkeley: Banyan Tree Books, Heyday Books.

Castells, Manuel. 2006. *Tapatumo galia*. Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra 2. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

CE ženklas, *europa.eu*. <https://europa.eu/youreurope/business/product-requirements/labels-markings/ce-marking/index_lt.htm> [žiūrėta 2021 11 03].

Climate Change 2021: The Physical Science Basis. 2021, *ipcc*. <www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/> [žiūrėta 2021 09 28].

COP26: What was Agreed at the Glasgow Climate Conference? 2021, *bbc.com* 11 15. <<https://www.bbc.com/news/science-environment-56901261>> [žiūrėta 2021 11 25].

Crate, Susan A.; Nuttall, Mark. 2009. Introduction: Anthropology and Climate Change, S. Crate, M. Nuttall (eds). *Anthropology and Climate Change: From Encounters to Actions*: 9–36. Walnut Creek: Left Coast Press.

Čepaitienė, Auksuolė. 2013. *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Čepienė, Irena. 1997. *Etninė kultūra ir ekologija: vandens ir medžio sakralumas*. Vilnius: Leidybos centras.

Čiubrinskas, Vytis. 1993. *Lietuvių valstiečių trobesių statybos papročiai (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė): etnosocialinė terpė, ritualinė struktūra ir funkcijos*. Daktaro disertacija. Vilnius, Vilniaus universitetas.

Davidavičius, Mantas Antanas. 2020. *Ekosofijos ir ekoideologijos konfliktas: Belovežo girios atvejis*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Galaunė, Paulius. 1930. *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Kaunas: L.U. Humanitarinių mokslų fakultetas.

Geneva UN Charter on Sustainable Housing, *unece.org*. <<https://unece.org/housing/charter>> [žiūrėta 2022 03 07].

Istorija. 2020, *ekogyvenvietes.lt*. <<https://ekogyvenvietes.lt/sodybos-ir-gyvenvietes/istorija/>> [žiūrėta 2022 03 21].

Jau netrukus – parama gyvenamųjų namų modernizavimui. 2019, *apva.lt* 05 20. <<https://www.apva.lt/jau-netrukus-parama-gyvenamuju-namu-modernizavimui/>> [žiūrėta 2021 11 29].

JT derybos dėl klimato: Kioto protokolas – antrasis įsipareigojimų laikotarpis. 2016, *EUR-Lex*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:2001_15> [žiūrėta 2021 10 19].

Kardokų bendruomenė: šiaudinių namų sostinė. Apie mus. 2021, *kardokai.lt*. <https://www.kardokai.lt/?page_id=2> [žiūrėta 2021 10 20].

Kellert, Stephen R. 1993. Introduction, S. R. Kellert, E. O. Wilson (eds). *The Biophilia Hypothesis*: 27–34. Washington, Covelo: Island Press.

Komisijos komunikatas: Europos žaliasis kursas. 2019, *EUR-Lex* 12 11. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>> [žiūrėta 2021 10 11].

Kozinets, Robert V. 2015. *Netnography: Redefined*. Los Angeles: Sage Publishing.

Latour, Bruno. 2014. *Anthropology at the Time of the Anthropocene – a Personal View of What is to be Studied*. Distinguished Lecture. American Association of Anthropologists. Washington.

Lawrence, Elizabeth A. 1993. The Sacred Bee, the Filthy Pig, and the Bat out of Hell: Animal Symbolism as Cognitive Biophilia, S. R. Kellert, E. O. Wilson (eds). *The Biophilia Hypothesis*: 308–348. Washington, Covelo: Island Press.

Lietuvos statybos sektoriaus analizė. 2018, *Versli Lietuva*. <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2018/09/LT_statybu_analize.pdf> [žiūrėta 2021 09 14].

Litfin, Karen T. 2013. *Ecovillages: Lessons for Sustainable Community*. Cambridge: Polity.

Lockyer, Joshua; Veteto, James R. 2013. Environmental Anthropology Engaging Ecotopia: An Introduction, J. Lockyer, J. R. Veteto (eds). *Environmental Anthropology Engaging Ecotopia: Bioregionalism, Permaculture, and Ecovillages*: 1–31. New York, Oxford: Berghahn.

Losardo, Martina. 2015. Ecovillages: New Ways of Living, as Old as the World, *SIEF2015: Utopias, Realities, Heritages: Ethnographies for the 21st Century*. <<https://nomadit.co.uk/conference/sief2015/paper/24955>> [žiūrėta 2021 09 28].

LR Aplinkos ministro įsakymas dėl statybos techninio reglamento STR 1.01.03:2017 „Statinių klasifikavimas“ patvirtinimo, Nr. D1-713. 2020[2016],

TAR 27168 (2016 11 21). <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/998f6af39c3d11e68adcda1bb2f432d1/asr>> [žiūrėta 2021 11 18].

LR Statybos įstatymas, Nr. I-1240. 2022[1996], *Valstybės žinios* 32-788 (1996 04 10). <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F31E79DEC55D>> [žiūrėta 2021 12 01].

LR Vyriausybės nutarimas „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“, Nr. 1160. 2011[2003], *Valstybės žinios* 89-4029 (2003 09 19). <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.217644/WPqyZkDuCy>> [žiūrėta 2022 04 06].

Megre, Vladimir. 2012. *Anastasija: esu tiems, kam esu*. Vilnius: Baltosios gulbės.

Milutienė, Edita. 2009. Darnios statybos plėtros tendencijos pasaulyje ir Lietuvoje, K. Zaleckis ir kt. (red.). *Subalansuotos plėtros idėjų raiška architektūroje ir teritorijų planavime*: 171–184. Kaunas: Technologija.

Molio ir šiaudų nameliai, *Facebook*. <<https://www.facebook.com/groups/nameliai>> [žiūrėta 2022 04 21].

Nacionalinė darnaus vystymosi politika. 2020, *LR Aplinkos ministerija*. <<https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/nacionaline-darnaus-vystymosi-politika>> [žiūrėta 2021 10 15].

Naess, Arne. 2005. Deep Ecology of Wisdom, H. Glasser (ed.). *The Selected Works of Arne Naess X*: 3–101. Dordrecht: Springer.

Natys, Vytautas. 2014. Žalioji architektūra – kas tai?, *protingosmedziagos.lt* 01 08. <<http://www.protingosmedziagos.lt/straipsniai/zalioji-architektura-kas-tai/>> [žiūrėta 2021 10 25].

Naujai statomų namų energinis naudingumas – jau tik A++ klasės. 2020, *LR Aplinkos ministerija* 11 27. <<https://am.lrv.lt/lt/naujienos/naujai-statomu-namu-energinis-naudingumas-jau-tik-a-klases>> [žiūrėta 2022 04 19].

Oliver-Smith, Anthony; Hoffman, Susanna M. (eds). 2020. *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*. New York: Routledge.

Pagrindinės Krunų sodžiaus nuostatos, *ekosodyba.lt*. <<http://ekosodyba.lt/krunai/sodziaus-gyvenimas/susitarimai>> [žiūrėta 2021 09 27].

Palmer, Christian T. 2020. Culture and Sustainability: Environmental Anthropology in Anthropocene, N. Brown et al. (eds). *Perspectives: An Open Introduction to Cultural Anthropology*: 357–381. Arlington: American Anthropological Association.

Paryžiaus susitarimo tikslas. 2020, *klimatokaita.lt* 05 28. <<https://klimatokaita.lt/aktualijos/duk/paryziaus-susitarimo-tikslas/>> [žiūrėta 2021 10 08].

PAROC akmens vata – natūraliai tvari izoliacija, *paroc.lt*. <<https://www.paroc.lt/kodel-akmens-vata>> [žiūrėta 2021 11 16].

Petrošiūtė, Julija. 2009. Šiaudinių namų šiluma pigesnė, *manoukis.lt*. <<https://www.manoukis.lt/mano-ukis-zurnalas/2009/11/siaudiniu-namu-siluma-pigesne/>> [žiūrėta 2022 03 15].

Pranskevičiūtė-Amoson, Rasa. 2018. Negotiation of the Prehistoric Past for the Creation of the Global Future: “Back to Nature” Worldview and Golden Age Myth among Lithuanian Anastasians, *International Journal for the Study of New Religions* 9(2): 285–302.

Rappaport, Roy A. 1968. *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People*. New Haven: Yale University Press.

Rappaport, Roy A. 1979. *Ecology, Meaning, and Religion*. Richmond: North Atlantic Books.

Registru centras: NT sandorių rinka šiemet augo pusantro karto. 2021, *Registru centras* 07 09. <<https://www.registrucentras.lt/naujienos/index.php?mod=news&act=view&id=50467>> [žiūrėta 2021 09 13].

Rožėnas, Almantas. 2019. Apžvalga: šiaudinių namų privalumai ir trūkumai, *Facebook*. <<https://www.facebook.com/notes/661959914489126/>> [žiūrėta 2021 10 07].

Saulės elektrinių įrengimas namų ūkiuose. 2022, *apva.lt* 01 07. <<https://www.apva.lt/saules-elektriniu-irengimas-namu-ukiuose/>> [žiūrėta 2022 05 27].

Savoniakaitė, Vida. 2003. Kultūra ekonomikos antropologijos požiūriu: kodėl geltoni aukštaičių namai?, *Liaudies kultūra* 4(91): 22–27.

Savoniakaitė, Vida. 2014. Antropologija ir etnologija postmodernybėje, V. Savoniakaitė (sud.). *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais: 73–96*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Savoniakaitė, Vida. 2019. The Regional Studies Movement in Soviet Lithuania, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 13(2): 71–89.

Secretary-General’s Statement on the IPCC Working Group 1 Report on the Physical Science Basis of the Sixth Assessment. 2021, *United Nations* 08 09. <<https://www.un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment>> [žiūrėta 2021 09 13].

Sodybų sąrašas. 2020, *ekogyvenvietes.lt*. <<https://ekogyvenvietes.lt/sodybos-ir-gyvenvietes/sodybu-sarasas/>> [žiūrėta 2022 03 22].

Sodžiaus gyvenimas. Metraštis, *ekosodyba.lt*. <<http://ekosodyba.lt/krunai/sodziaus-gyvenimas/metrastis>> [žiūrėta 2021 09 28].

Sodžius Krunai. Mes, *ekosodyba.lt*. <<http://ekosodyba.lt/krunai/mes>> [žiūrėta 2021 09 28].

Sodžius Krunai: pagrindinės Krunų sodžiaus nuostatos, *ekosodyba.lt*. <<http://ekosodyba.lt/krunai/sodziaus-gyvenimas/susitarimai>> [žiūrėta 2021 09 27].

Statybos sektoriaus specialistų tvarumo mokymo gairės. 2020, *Statreg*. <<https://statreg.lt/api/failai/623204db-5e57-4e5c-a621-f833f9608aec>> [žiūrėta 2021 09 13].

Steward, Julian H. 1937. Ecological Aspects of Southwestern Society, *Anthropos* 32(1–2): 87–104.

Sustainable Development Goals, *United Nations*. <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/>> [žiūrėta 2022 05 09].

Šaknys, Žilvytis. 2015. Etnologė Irena Aušrelė Čepienė, D. Kazlauskienė (sud.). *Irena Aušrelė Čepienė (Višinskaitė)*. Bibliografijos rodyklė: 8–10. Šiauliai: Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka.

Šostak, Olga Regina. 2011. Statybų plėtros urbanizuotose teritorijose neigiamo poveikio vietinei aplinkai įvertinimas, *Mokslas – Lietuvos ateitis* 3(2): 39–44.

Tvarus, *lkz.lt*. <<http://www.lkz.lt/?zodis=tvarus&id=26135750000>> [žiūrėta 2022 05 09].

Vaitkevičienė, Daiva. 2012. Apie savas vietas lietuvių prigimtinėje kultūroje, *Liaudies kultūra* 4(145): 30–49.

Varanauskaitė, Viktorija. 2014. Ekologinė statyba ir senųjų statybos tradicijų sintezė, *Gimtasai kraštas* 7: 48–55.

Venckauskaitė, Jūratė. 2011. *Miestų darnos proceso analizė ir gyvenimo kokybės vertinimas*. Daktaro disertacija. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“.

Attitudes and Practices of Ecology in the Construction of Individual Houses

Viktorija Serbentienė

Summary

The need to implement ecology arises from social, cultural and economic crises, which have facilitated the development of environmental movements and research into environmental issues and ecology. A solid contribution to issues of ecology and the environment can be seen in this context, as anthropologists have significantly integrated the aspect of applied anthropology and the search for solutions oriented towards the well-being of human society and nature (Anderson 1972; Lockyer, Veteto 2013). The importance of ecology in modern society stems from an interest in securing its future. As climate warming is getting faster than was previously predicted, ecology must be understood holistically, and its ideas should be implemented in society on a larger scale.

The premise to research the field of houses comes from the origin of the word *ecology* (from ancient greek *oikos* for 'house', and *logia* for 'the study of'),

which appeals to the fact that ideas of ecology in particular should be implemented in the nearest environment, that is, the house. Houses also generate the most pollution, directly and indirectly, and this should be a priority sphere in the prevention of environmental crises. Houses in Lithuania were investigated based on different approaches; however, for a long time attention to materiality was dominant, and the issue of ecology was not examined at all in the discourse of ethnology and anthropology.

This article seeks to elucidate the prevailing attitudes and practices in the field of individual housing, and to contribute to a more holistic concept of ecology. This is achieved, first of all, by revealing the meaning of ecology to contemporary society, and its trajectory forces: 'deep ecology', ecovillages (as an environmental and countercultural movement), and ecopolicy, from a historical, analytical and comparative point of view. In order to elucidate the *emic* perspective of ecology and its practices in society, which are influenced by knowledge and also by the implementation of ecopolicy, ethnographic field research was conducted, and the owners and architects of individual houses were interviewed. Comparing *emic* and *etic* perspectives helps to design and submit the image of the house which best corresponds with the criteria of ecology.

As the study shows, the prevailing attitude towards ecology among homeowners emphasises the benefits from nature: ecology was identified mostly with human health, and the use of natural materials, as the image of 'breathable materials, homes' was common. In contrast, architects tend to associate ecology mostly with environmental issues. Some architects and owners tend to question the concept of ecology, and to criticise some ecological practices. Critical perspectives and cases where informants were able to display more diverse aspects of ecology were related in one way or another to a personal interest in ecology, *deep* rather than *shallow ecology*.

Comparing *emic* and *etic* perspectives suggests that most of the elucidated ecological aspects can be realized in constructions of clay and straw (modest, made of natural, local, easily recyclable building materials that are friendly to humans and the environment, a low amount of embodied energy, the possibility to achieve the best rate of energy efficiency). With the decline in wood as a material resource, and its high price, this has probably led to the prevalence of these houses over the last two decades in Lithuania. However, these constructions also have their deficiencies, which highlights the fact that the application of some practices in ecology depends on place and time, and in doing so we must not only try to implement as many aspects of ecology as possible, but also assess all the criteria of ecology based on time and place.